

18. YÜZYILDA YAZILMIŞ BİR NASİHATNÂME: KEFEVİZÂDE MEHMED ÂDİL'İN NESÂİH-İ CÜNDİYYE'Sİ

An Advice Book Written in The 18th Century: The Nesâih-i Cündiyye of Kefevizâde Mehmed Âdil

Suat DONUK¹

¹ Doç. Dr., Manisa Celâl Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, suatdonuk@hotmail.com, orcid.org/0000-0003-0206-2988.

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 01.09.2022
Kabul/Accepted: 28.10.2022

DOI:10.20322/littera.1169418

Anahtar Kelimeler

Nasihatnâme, Nesâih-i Cündiyye, Kefevizâde Mehmed Âdil, 18. Yüzyıl.

ÖZ

Klasik Türk edebiyatı metin türlerinden biri nasihatnâmelerdir. Türk edebiyatının meşhur kitapları arasında yer alan pek çok nasihatnâme vardır. Bu ünlü kitapların yanı sıra yazma eser kütüphanelerinde, henüz gün yüzüne çıkmamış nasihatnâmeler de bulunmaktadır. Araştırmacılar tarafından son dönemde pek çok nasihatnâme örneği tespit edilip ilim âlemiyle paylaşılmıştır. Kefevizâde Mehmed Âdil Efendi'nin *Nesâih-i Cündiyye'si* bu tarz bir eserdir. *Nesâih-i Cündiyye*, Ankara Milli Kütüphane 06 Hk 3752 numarada kayıtlı mecmuada yer almaktadır. Yazımı 1208 yılı Safer ayının son gününde (6 Ekim 1793) tamamlanmıştır. Askerî nasihatnâme türüne girmektedir. Orduya mensup bir kişinin halkın selamet, dirlik ve düzeni için uyması gereken öğütleri içermektedir. Müellifi, nasihatlerini somutlaştırmak ve anlatımı süslemek için âyet-i kerîme, hadîs-i şerîf, hikâye, manzume ve kalamikibarlardan yararlanmıştır. Kalamikibarlar içerisinde en çok Hz. Ali'nin vecizelerine yer vermiştir. Arapça ve Farsça iktibasları nazmen Türkçeye tercüme etmiştir. Askerlere sır saklamak, devlet yöneticilerini sevmek, cömertlik, takva sahibi olmak, maiyetindekileri tanımak, bilgili ve akıllı danışmanlar istihdam etmek ve sabırlı olmak öğütlerini vermiştir. Savaş esnasında okunması gereken duaları da bildirmiştir. *Nesâih-i Cündiyye'nin* dili ağır, üslubu süslüdür. Dil varlığının ağırlıklı olarak Arapça ve Farsça kelimelerden örülü olması dilini ağır kılmıştır. Arapça, Farsça ve Türkçe manzum ve mensur iktibaslar, seci ve uzun cümleler üslubunu tumturaklı hâle getirmiştir. *Nesâih-i Cündiyye* çok sayıda Türkçe arkaik kelime ve ek ihtiva etmesi yönüyle 18. yüzyıl Osmanlı Türkçesi dil çalışmaları için önemli veriler sunmaktadır. Bu makalede Kefevizâde Mehmed Âdil'in *Nesâih-i Cündiyye'sinin* şekil ve muhteva incelemesinin neticeleri verilmiş, *Nesâih-i Cündiyye'nin* çeviri yazılı metni ilim âlemiyle paylaşılmıştır.

ABSTRACT

One of the text types of classical Turkish literature is advice book. There are many advice books, which are among the famous books of Turkish literature. In addition to these famous books, there are also advice books that have not yet come to light in the manuscript libraries. Recently, many examples of advice book have been identified by researchers and shared with the scientific community. Kefevizâde Mehmed Âdil Efendi's *Nesâih-i Cündiyye* is such a work. *Nesâih-i Cündiyye* is located in the majmua registered at Ankara National Library number 06 Hk 3752. Its writing was completed on the last day of Safar in 1208 (6 October 1793). It falls under the military advice book type. It contains the advice that a member of the army should follow for the safety, security and order of the people. The author used verses, hadiths, stories, poems and kalamikibars to embody his advice and embellish the narrative. Among the kalamikibars, he mostly included Hz. Ali's aphorisms. He translated Arabic and Persian quotations into Turkish as poetry. To the soldiers he gave advice to keep secrets, to love state administrators, to be generous, to have piety, to know his entourage, to employ knowledgeable and intelligent advisors, and to be patient. He also reported the prayers that should be read during the war. The

Keywords

Advice Book, Nesâih-i Cündiyye, Kefevizâde Mehmed Âdil, 18. Century.

language of Nesâih-i Cündiyya is heavy and its style is ornate. The fact that the language existence is mainly composed of Arabic and Persian words has made the language heavy. Arabic, Persian and Turkish verse and prose quotations, succinct and long sentences made his style grandiose. Nesâih-i Cündiyye provides important data for 18th century Ottoman Turkish language studies as it contains a large number of Turkish archaic words and suffixes. In this article, the results of the form and content analysis of Kefevîzâde Mehmed Âdil's Nesâih-i Cündiyye are given, and the translated text of Nesâih-i Cündiyye is shared with the scientific community.

Atıf/Citation: Donuk, S. (2022), "18. Yüzyılda Yazılmış Bir Nasihatnâme: Kefevîzâde Mehmed Âdil'in Nesâih-i Cündiyye'si", *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 8/4, 886-924.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Suat DONUK, suatdonuk@hotmail.com

GİRİş

Birey ve toplumu eğitmek, kamusal ve toplumsal alanda düzeni sağlamak amacıyla yazılan nasihatnâmeler klasik Türk edebiyatının temel türlerinden biridir. Yunus Emre'nin *Risâletü'n-nüşhiyye'si*, Güvâhî'nin *Pendnâme'si*, Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Nushatu's-selatin'i*, Nâbî'nin *Hayriyye'si*, Sünbülzâde Vehbî'nin *Lutfiyye'si* gibi meşhur eserler bu türe girmektedir. Ancak yazma eser kütüphanelerinde Osmanlı döneminden kalan, ilgili kitaplar kadar şöhret elde edememiş eserlerin sayısı da azımsanmayacak kadar çoktur. Nasihatnâme türündeki kitaplar son yıllarda yapılan akademik çalışmalar neticesinde peyderpey ilim âlemiyle paylaşılmaktadır.

15. yüzyılda yazılmış eserler olan Bâlî'nin *Bahru'n-nesâih'i* bir yüksek lisans tezine (Birlik 2001), Şeyh Ahmed İlâhî'nin *Pendnâme'si* bir makaleye (Kuru 2014) konu olmuştur. 16. yüzyıla mensup Revânî'nin *Câmi'ü'n-nesâih'i* (Özyurt 2021), Şemseddin Sivasî'nin *Pendnâme'si* (Yıldız 2015), Zaîfî'nin *Sabrü'l-mesâyib'i* (Yalçınkaya 2019), Askerî'nin *Pendnâme'si* (Delice 2016), Zaîfî'nin *Pendnâme'si* (Aykanat 2017), Hızrî'nin *Âb-ı Hayât'ı* (Belen 2011), Şeyhülislam Ebüssuûd Efendi'nin torunu Abdülkerim b. Mehmed Efendi'nin *Nesâihü'l-ibrâr'ı* (Ekinci 2012), Celâlîzâde Salih Çelebî'nin *Dürer-i Nesâih'i* (Gündoğdu 1997), Harîmî mahlaslı Türbe Şeyhi Bosnalı Ali Dede'nin *Kasîde-i Levâih-i Nesâih'i* (Ceyhan ve Yılmaz 2021), İbrahim Gülşenî'nin *Pendnâme'si* (Yıldız 2002), Kemalpaşazâde'nin *Nesâih'i* (Türkyılmaz 2009), Beşiktaşlı Yahya Efendi'nin *Manzum Nasihatnâme'si* (Karasu 2022) yakın zamanda yayımlanmıştır. Kemalpaşazâde'nin *Nesâih'i*nin incelemesine dayanan bir makale de yazılmıştır (Kaya 2010).

17. yüzyıla ait Ali b. Mahmud et-Tokadî'nin *Umûr-ı Ahvâl-i Sefer'ini* Kerem Ay bir yüksek lisans tezine (2018); Urlalı Ya'kûboğlu Hüseyin'in *Miftah-ı Cennet'ini* Ayşe Parlakkılıç Mucan bir doktora tezine (2020); Kâdirî Muhyiddin'in *Manzum Nasihatnâme'sini* Mehmet Emin Tuğluk (2018), Mantıkî'nin *Nasihatnâme'sini* Bekir Çınar (2014) birer makaleye konu etmiştir.

18. yüzyıl nasihatnâmelerinden Ahmed Mürşidî'nin *Pendname'si* M. Sait Mermutlu tarafından önce yüksek lisans tezi olarak çalışılmış (1996), sonra da kitap olarak yayımlanmıştır (2012). 18. yüzyıla ait diğere eserler olan *Nasihatnâme-i Sâffî'yi* Emine Yeniterzi (2013), Oflu Bilal Efendi'nin *Manzum Nasihatnâme'sini* Ahmet Uğur (2022) birer makalede, Zarîfî'nin *Pendnâme'sini* Mehmet Arslan bir kitapta (1994) ilim âlemiyle paylaşmıştır. *Pendnâme-i Zarîfî'nin* tanıtımına dayanan bir makale de (Topal 2000) yazılmıştır.

19. yüzyılda yazılmış eserler olan Giritli Aşkî'nin *Risale-i Pend-i Âşıkân'*ı Kadir Alper (2014), Muhammed Zahrî Efendi'nin *Miftâh-ı Pend'i* Fatma İmamoğlu (2018), Muhammed şerîfi'nin *Pend-i Gülistan'*ı Ferdi Kiremitçi (2009), Harputlu Ömer Naîmî'nin *Manzume-i Naîmiyye'si* Âdem Ceyhan (2020), Harputlu Yusuf şükrî'nin *Nesâyih'i* Âdem Ceyhan ve diğerleri (2015), Âşık Sıdkî Baba'nın *Nasihatnâme'si* Tuğba Aydoğan (2011), Çerkeşeyhizâde Mehmed Efendi'nin *Nasihatnâme'si* Fatih Sona (2017), Hüsrevzâde Ömer Sabrî'nin *Nasihatnâme'si* Hasan Söylemez (2020) tarafından neşredilmiştir. Ömer Naîmî Efendi'nin *Manzûme-i Naîmiyye'si* aynı sene içinde başka bir araştırmacı tarafından mükerrer olarak çalışılmıştır (Çakır 2020). Muhammed şerîfi'nin *Pend-i Gülistan'*ı (Kiremitçi 2017) ve Yusuf şükrî'nin *Nesâyih'i* (Ceyhan 2021) birer makaleye, Ömer Naîmî'nin *Manzume-i Naîmiyye'si* bir tebliğe (Dikmen ve Çetin 2015) de konu olmuştur. 20. yüzyılın başlarında yazılan Kilisli Hâmî'nin *Nasihatnâme'sinin* metni yakın zamanda bir makale (Sönmez 2021) ile ilim âlemiyle paylaşılmıştır.

16. veya 17. yüzyılda yazıldığı tahmin edilen Kâtib Ali Efendi'nin *Pendname'sinin* metni kendisi gibi dört sayısı üzerine kurgulanmış iki nasihatnâme ile mukayese edilerek neşredilmiştir (Benli 2017). 15. yüzyıl sonlarında veya 16. yüzyıl başlarında yaşadığı tahmin edilen *Manzume-i Nesâih alâ Meşrebi't-tasavvuf* adlı nasihatnâme Zeynep Koyuncu tarafından bir yüksek lisans tezinde (2017) çalışılmıştır. Hangi döneme ait olduğu tespit edilemeyen şeyh Eşref b. Ahmed'in *Nasihatnâme'si* de bir yüksek lisans tezine (Pehlivan 2001) konu olmuştur.

Yazarı bilinmeyen nasihatnâmeler de bulunmaktadır. Bunlardan biri olan *Nasihat ve İbret mine'd-Dünya* bir makaleyle (Altınova 2021) ilim alemine tanıtılmıştır. Müellifi tespit edilmeyen başka bir eser de *Maksûd-ı Nasihat'*tir. Bu eser de akademik bir çalışmada (Ak 2018) ele alınmıştır. Yazma eser kütüphanelerinde müellifi belli olan ancak sahibi, metinde bilgi bulunmayışından dolayı benzer isim veya mahlası taşıyanlardan ayırt edilemeyen eserler de vardır. Süleyman Penâhî adlı bir müellif tarafından yazılan bir nasihatnâmenin metni bu şahsın hangi Penâhî olduğu tartışmasıyla birlikte verilmiştir (Kaya Yiğit 2015).

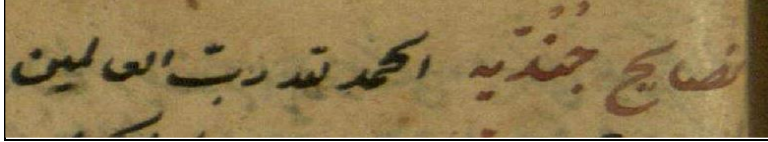
Matbaada basılan nasihatnâmelerin de araştırmacılar tarafından metninin çeviri yazısı ve incelemesi yapılmaktadır. Mehmed Necmeddin Efendi'nin *Pend-i Necmeddin'i* bu minvalde bir araştırmanın (Başçetin ve Kolcu 2020) konusu olmuştur. Son yıllarda tespit edilip çalışılan bu nasihatnâmelere *Pend-i Attar* gibi meşhur nasihatnâmelerin şerh ve tercümelerine dayalı eserler dahil edildiğinde listenin epey uzayacağı muhakkaktır.

Bu yayınlara rağmen yurt içi ve yurt dışı yazma eser kütüphanelerinde hala neşredilmeyi bekleyen nasihatnâme örnekleri vardır. Kefevîzâde Mehmed Âdil Efendi'nin *Nesâih-i Cündiyye* adlı eseri bunlardan biridir. *Nesâih-i Cündiyye*, Kefevîzâde Mehmed Âdil'in temellük edip kendisine ait şiirleri kaydettiği Ankara Milli Kütüphane 06 Hk 3752 numarada kayıtlı mecmuada yer almaktadır. Bu makalede Kefevîzâde Mehmed Âdil'in *Nesâih-i Cündiyye'sinin* şekil ve muhteva incelemesinin neticeleri verilecek, *Nesâih-i Cündiyye'nin* çeviri yazılı metni ilim âlemiyle paylaşılacaktır.

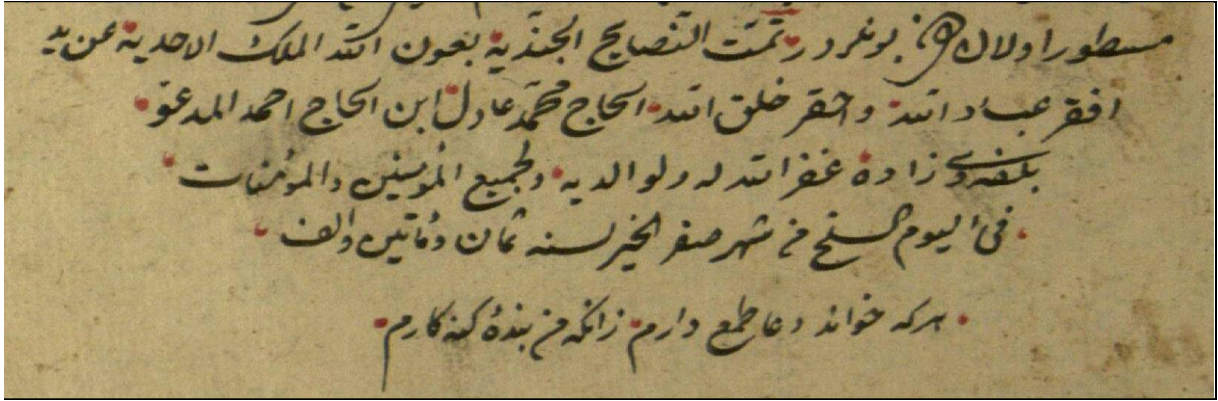
1. Nesâih-i Cündiyye

1.1. Adı

Makale konusu eser “Nesâih-i Cündiyye” başlığı ile başlamaktadır (bk. Resim 1). Müellif mukaddimede “Ma'lûm ola ki bu risâle-i şerîf *Nesâih-i Cündiyye* ile müsemmâdur (vr. 81a).” ibaresiyle eserinin adının *Nesâih-i Cündiyye* olduğunu bildirmektedir. Telif kaydında da “Temmet *en-Nesâihü'l-cündiyye* bi-'avni'llâhi'l-meliki'l-ehadiyye (89a).” demek suretiyle (bk. Resim 2) eserin isminin *Nesâih-i Cündiyye* olduğunu teyit etmektedir. Bu bilgiler ışığında makale konusu nasihatnâmenin adının *Nesâih-i Cündiyye* olmasında bir ihtilaf bulunmamaktadır.

Resim 1: Ankara Milli Kütüphane No. 06 Hk 3752, vr. 81a.

Resim 2: Ankara Milli Kütüphane No. 06 Hk 3752, vr. 89a.

1.2. Yazarı

Nesâih-i Cündiyye'nin müellifi mukaddimede kendisini tanıtmamaktadır. Ancak o, eser bitiminde yer alan telif kaydında kendisinden söz etmektedir. Burada kendisi için kullandığı isim ve nisbe “el-Hâc Mehemed ‘Âdil İbn el-Hâc Ahmed el-med‘uv bi-Kefevî-zâde (89a)” biçimindedir. Bu ibareye göre yazar Kefevîzâde nisbesiyle tanınan Hacı Ahmed oğlu Hacı Mehmed Âdil'dir.

Tuhfe-i Nâilî'ye göre klasik Türk edebiyatında Âdil mahlaslı iki sanatçı vardır. Bunların ilki olan İştibli Şeyh Hasan Âdil Efendi, ikincisi Konya Mevlevihânesi Şeyhi Âdil Efendi b. Çelebi Emiralem Efendi b. Çelebi Âbid Efendi'dir (Tuman 2001: II/600-601). *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* ise Mevlevî Şeyhi Âdil Efendi'den başka Şah Tahmasb ve Âdil-i Nevşehrî'nin Âdil mahlasıyla şiirler yazdığını belirtmektedir (Kutlar Oğuz 18.08.2022; Efe 18.08.2022). Ancak *Nesâih-i Cündiyye*'nin yazarı olan Mehmed Âdil bunların dışında biridir. Osmanlı döneminden kalan biyografik kaynaklarda Kefevîzâde Mehmed Âdil b. Ahmed hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Nesâih-i Cündiyye, Kefevîzâde Mehmed Âdil'in temellük ettiği, boş sayfalarına kendisine ait şiir ve diğer edebî ürünleri kaydettiği bir mecmuada yer almaktadır. Suat Donuk bu mecmuadaki Mehmed Âdil'e ait şiirler, kayıtlar ile mühürden ve Mehmed Âdil'in çoğalttığı yazmalardaki istinsah kayıtlarından onun yaşamı ve edebi kişiliği hakkında bazı istihraçlar yapmıştır. Buna göre o; Osmanlı ilmî, idarî veya dinî hayatında Kefevî nisbesiyle meşhur bir şahsın soyundan gelmiş olmalıdır. Babasının adı Hacı Ahmed'dir. 1187/1773-74 tarihinde Ermenek, 1203/1788-89 senesinde Baalbek, 1221 Rebiülahir'inde (Haziran 1806) şorba, 1222/1807-8 yılında şile'de kadı olarak bulunmuştur. Kadılık yaptığı yerlerden biri de Payas'tır. Sultan I. Abdülhamid Han dönemi şairidir. Vezir Mehmed Paşa, Vezir Derviş Paşa, Vezir Moravî Ahmed Paşa ve Terebbuhzâde Süleyman Ağa'ya yakınlık kesbetmiştir. Uzun bir ömür sürüp Osmanlı ilmiyesine yıllarca hizmet etmiştir (Donuk 2022: 1608-1611).

Kefevîzâde Efendi, Âdil mahlasıyla şiirler yazmıştır. *Nesâih-i Cündiyye*'nin de bulunduğu Ankara Milli Kütüphane 06 Hk 3752 numaralı mecmuada Kefevîzâde'ye ait ikisi Farsça, on dördü Türkçe olmak üzere on altı manzumesi vardır. Türkçe şiirlerinin beşi müfred, biri mesnevi, ikisi gazel, ikisi kıt'a, dördü kasidedir.

Mehmed Âdil'in aruz ve kafiye tatbiki ile edebî sanat kullanımı klasik Türk edebiyatı ortalamasında seyretmektedir. şiirlerinde dünyanın geçiciliği, peygamber sevgisi, beşerî maşuka duyulan aşk, devlet büyüklerine övgü gibi çok farklı konular işlemiştir. Manzumelerinin dil varlığı da klasik Türk şiirinin alışılmış görünümüne uygun olarak Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelerden örüldür. Kefevîzâde'nin şiirlerinin hayal, imge, mecaz ve mazmunlar açasından edebî değerü ise sınırlıdır (Donuk 2022: 1611-1617).¹

Nesâih-i Cündiyye'de de Mehmed Âdil Efendi'ye ait pek çok manzume bulunmaktadır. Mehmed Âdil; verdiği öğütleri somutlaştırmak, anlatımı renklendirmek adına meydana getirdiği nazm ve kıt'aların yanı sıra iktibas ettiği Arapça ve Farsça kelamıkibar ve şiirlerin tercümesine dayanan manzumelerle metni süslemiştir. Mensur metne altı gazel-i nâ-tamâm, beş kıt'a, beş mesnevi, dört matla ve iki nazm yerleştirmiştir. Kefevîzâde Efendi'nin mecmuasında yer alan şiirlerinde kullandığı Âdil mahlası *Nesâih-i Cündiyye*'deki manzumelerde geçmemektedir. Bunun nedeni söz konusu şiirlerin mahlas kullanılmayan kıt'a, nazm, beyit, gazel-i nâ-tamam ve kısa mesnevi nazım şekillerinde olmasıdır. Ancak bu manzumelerin bazısında geçen "Terceme Li-mü'ellifihi'l-fakîr" ve "Li-müellifihi" başlıklarından Mehmed Âdil'e ait olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu manzumelerin sayısının çokluğu dikkat çekicidir. Bunların nazım tekniği ve edebî kıymetinin ise Kefevîzâde Âdil'in neşredilen manzumeleriyle eş değer olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

1.3. Yazılış Tarihi

Kefevîzâde Mehmed Âdil Efendi telif kaydında eserin tamamlanma tarihini bildirmektedir. "Fi'l-yevmi's-selh min şehri Saferi'l-hayr sene semân ve mi'eteyn ve elf (89a)" şeklindeki açaşlamaya göre *Nesâih-i Cündiyye*'nin yazımı 1208 yılı Safer ayının son gününde (6 Ekim 1793) tamamlanmıştır.

1.4. Nüşhası

¹ Kefevîzâde Mehmed Âdil hakkındaki bu bilgiler muhtasar olup ayrıntılı malumata "Kefevî-zâde Mehmed Âdil, Mecmuası ve şiirleri" adlı makaleden ulaşılabilir (Donuk 2022: 1608-1617).

Nesâih-i Cündiyye'nin bulunduğu mecmua Ankara Milli Kütüphane 06 Hk 3572 numarada *Mecmua-i Eş'âr ve Fevâid* adıyla kayıtlıdır. Söz konusu mecmuanın fiziksel tavsifi ve muhteva tasnifi Donuk tarafından yapılmıştır (2022: 1606-1607).

1.5. Türü

Klasik Türk edebiyatı manzum / mensur metin türlerinden birinin nasihatnâme olduğu, bu türe pendnâme de denildiği bilinen bir husustur. Genel olarak nasihatnâme / pendnâme türündeki eserlerde fert veya toplumu eğitmek, devlette ve halk arasında dirlik ve düzeni sağlamak maksadıyla okuyucuya öğütler verilmektedir (Pala 18.08.2022). *Nesâih-i Cündiyye*'nin muhtevasına bakıldığında orduya mensup bir kişinin devletin, ordunun ve halkın selamet, dirlik ve düzeni için uyması gereken nasihatler içerdiği görülmektedir. Bu bağlamda türünün nasihatnâme / pendnâme olduğu söylenebilir.

Eserin adını meydana getiren “nesâih-i cündiyye” terkihi “askerî nasihatler” anlamına gelmektedir. Nitekim söz konusu öğütler askerler özelinde verilmektedir. Kefevîzâde Mehmed Âdil de “... bu risâle-i şerîf *Nesâ'ih-i Cündiyye* ile müsemâmudur. Ya'nî leşkere müte'allik nasihatleri beyân ider (81a).” cümleleriyle bu durumu ifade etmektedir. Bu bağlamda *Nesâih-i Cündiyye*'nin alt türünü de “askerî nasihatnâme” olarak tespit etmek yanlış olmayacaktır. Nitekim yazma eser kütüphanelerinde bu türde başka kitaplara da rastlanmaktadır.²

1.6. Kaynakları

Kefevîzâde Mehmed Âdil Efendi öğütlerini somutlaştırmak için âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerden yararlanmakta, hikâyeler anlatmakta; Arapça ve Farsça kelimikibarlar, Arapça, Farsça, Türkçe manzumeler iktibas etmektedir. Yazar bazı yerlerde iktibasın kaynağını bildirmektedir. Söz konusu iktibasların ağırlığını âyet ve hadisler oluşturmaktadır. Bunları Hz. Ali vecizeleri takip etmektedir. Sözü, manzumesi veya hikâyesi iktibas edilen diğer şahsiyetler şunlardır:

- Ömer b. Abdülaziz (2 iktibas)
- İmam Şâfi'
- Hz. Osman
- Osman bin Uyeyne
- Hz. Ömer
- Hz. Abbas
- Abdülaziz b. Zürene
- Hâfız-ı Şirâzî

² Örnek olarak Atıf Efendi Kütüphanesi Numara 2852'de kayıtlı esere bakılabilir.

- Abdullah b. Mübarek
- Sa'dî-i Şirâzî (2 iktibas)
- Haccac b. Yûsuf
- Süfyân-ı Sevrî
- Ebülfeth el-Büstî
- H'âce-i Padişah
- İmam Fahr-ı Râzî
- İsmail Hakkı Bursevî
- Şüreyh b. Abdullah
- Erdeşir
- Büzürcmihr
- Tûsî (Alaeddin)
- Şâpûr-ı Züleknâf
- Ebû Ca'fer Muhammed el-Muntasır-billah
- Harîmî (Abbasî dönemi Arap şairlerinden)
- Mevlânâ (Celâleddin-i Rûmî)
- İbn Rûmî
- Sultan II. Murad
- Şeyh Vefâ-zâde
- Şeyh Necmüddin el-Kübrâ
- İskender-i Zülkarneyn
- Mervan b. Muhammed

Kefevîzâde Mehmed Âdil listedeki bu kaynakların bazısını bildirmiş, bazısını ise açıklamamıştır. Açıklanmayanların bir kısmı açık kaynaklarda yaptığımız araştırmalar neticesinde tarafımızdan tespit edilmiştir.

Müellif bazı anlatımlarını "Ba'zı hükemâ dimişlerdür ki", "Hükemâ-yı mücerribîn dimişlerdür [ki]" gibi kalıp ibarelerle belirsiz bir kaynağa dayandırmaktadır.

1.7. Muhtevası

Nesâih-i Cündiyye Arapça bir cümle ile oluşturulmuş tahmid ve naat ile başlamaktadır. Mukaddimenin sebep-i teliften oluşan diğer kısmı da oldukça kısa tutulmuştur. Burada eserin adı verilip yazılış sebebi bildirildikten sonra askerlere verilen nasihatlerden oluşan asıl bölüme geçilmiştir. Asıl bölümde öğütler “Nesâih-i cündiyyeden biri dahi ...” ibaresiyle verilmektedir. Eserin zımnî bölümlerini oluşturan bu öğütler şu şekildedir:

- Nesâih-i cündiyyeden biri ketm-i sırdır (81a). (Sır saklamak)
- Nesâih-i cündiyyeden biri dahi pâdişâhına ve mutlakâ muktedâsına sadâkat u mahabbet itmekdür (82b). (Devlet yöneticilerine sevgi beslemek)
- Nesâ'ih-i cündiyyeden biri dahi bezl-i mâldür (83a). (Cömertlik)
- Nesâ'ih-i cündiyyeden biri dahi takvâ ve tâ'at u salâh u 'ibâdetdür (84b). (Takva sahibi olmak ve ibadet etmek)
- Nesâ'ih-i cündiyyeden biri dahi budur ki ser-leşker olan kişi leşkeri tefâsîliyle her birini ve fazlını ve hünerini ve şecâ'atini ve sehâvetini ve emânetini ve diyânetini hâsılan cemî'-i ahvâlini ve kemâlini bile (86a). (Komutan, maiyetindeki askerlerin vasıflarını ayrıntılı olarak bilmelidir.)
- Nesâ'ih-i cündiyyeden biri dahi budur ki ser-leşker olan kişi 'Ömer-sîret ola (86b). (Komutan Hz. Ömer fitratlı olmalıdır.)
- Nesâ'ih-i cündiyyeden biri dahi budur ki ulü'l-emrûn sâhibleri ve musâhibleri ve nedîmleri 'âlim ü 'âkil ü kâmil ve ehl-i re'y ü edîb ve sâhib-tecribe vü hasîb ola (86b). (Başkomutanın danışmanları bilgili, akıllı, olgun, ileri görüşlü, tecrübeli, asil olmalıdır.)
- Nesâ'ih-i cündiyyeden biri dahi sabrdur (87a). (Sabır)

Bu nasihatlerden en çok “Sır saklamak” ve “Takva sahibi olmak, ibadet etmek” üzerinde durulmuştur.

Müellif öğütlerin bitiminde “Fasl Ed'îye-i Me'sûredür (87b)” başlığıyla savaş meydanında veya zor dönemlerde okunması faydalı olan çeşitli dualar bildirmiştir. Ed'iyeden sonra “Hâtîme Te'âbî-i Harbiyyededür (88a)” başlığıyla hatimeye geçmiştir. Ancak bu hatime yazılış tarihi, yeri vb. eser ile ilgili bilgiler veya dua içeren klasik bir son söz şeklinde kurgulanmamıştır. Müellif bu kısımda “Ve gâh olur ki gayr-ı mütevakka' umûr-ı garîbe zâhir olur ki ana te'âbî-i harbiyye dirler (88b).” cümlesiyle ifade ettiği üzere hatimeyi te'âbî-i harbiyye denilen; savaşın beklenmeyen, şaşkınlık yaratan gelişmelerinde yapılması gerekenlere ayırmıştır. Dolayısıyla burada da bilgiler ve öğütler verip bunları manzum veya mensur iktibaslarla ve hikâyelerle desteklemektedir. Müellif; kendi isim ve nisbesini, eserin yazılış tarihini ve dua içeren bir temmet ve Farsça bir beyitle *Nesâih-i Cündiyye*'yi bitirmiştir.

Kefevîzâde Mehmed Âdil Efendi öğütlerini âyet-i kerîme, hadîs-i şerîf, kelim-ı kibar ve Arapça ve Farsça manzumelerden oluşan iktibaslar ve kendisinin nazmettiği şiirlerle desteklemekte, dekoratif görev de taşıyan bu unsurlar sayesinde metni süslemektedir. Bu makalenin 1.6. Kaynakları başlığında iktibaslar hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Müellifin daha çok Arapça ve Farsça alıntıları nazmen tercümesine dayanan manzumeleri hakkında

malumat da makalenin 1.2. Yazarı başlığı altında yer almaktadır. Mehmed Âdil Efendi, nasihatlerini somutlaştırmak adına ‐Hikâyet‐ başlığıyla çeşitli anekdotlar da anlatmıştır. *Nesâih-i Cündiyye*'de on dokuz hikâye yer almaktadır.

1.8. Dil ve Anlatım Hususiyetleri

Nesâih-i Cündiyye klasik Osmanlı nesir diliyle kaleme alınmıştır. Eserin dil varlığı Arapça, Farsça ve Türkçeden örölüdür. Ancak Arapça ve Farsça kelimelerin sayısı Türkçe sözcüklerden fazladır. ‐*Ve dahi hod-râyılık ve hod-pesendlik idüp kendi fikrine mu'tekid olup ve i'tikâdına mu'temid olup savâb u hatâ kendi re'yinün revâci ardınca olmaya, zîrâ ki anlarun menşe'i gurûrdur. Ve menşe'-i gurûr etbâ'-ı Şeytân gurûridur ki âhiri hizlân ve metâlib-i gâliyeden haybet ü hırmândur (82a).*‐ ile ‐*Niteki ba'zı umûrda müşâvere ve asdikâyâ mürâca'a vâcib olur. Tâ ki telâhuk-ı efkârla vech-i savâba mühtedî olunup hatâ vü halelden halâs olına. (81b).*‐ örneklerinde olduğu gibi ek, bağlaç, edat ve yardımcı fiil gibi Türkçe temel gramer birimleri dışında tüm dil varlığı Arapça ve Farsça olan cümleler ağırlıktadır.

Bunun yanı sıra ‐*Hattâ Yunânî, esâs-ı binâ-yı memleket ve kıvâm-ı kavâ'id-i saltanattan sanmışlardur (81b).*‐ ile ‐... ekmel-i rüsül ve hâdî-i sübül iken ve kuvvet-i kudsiyye ile mü'eyyed ü müteferrid ve fezâ'il-i seniyye ile bî-nazîr ü mütevahhid iken (81b)...‐ ibarelerinde göröldüğu üzere Arapça ve Farsça terkiplerin çokluğu da eserin dilini ağır kılmaktadır.

Nesâih-i Cündiyye'nin üslubu ise oldukça süslüdür. Bunu sağlayan unsurlar Arapça, Farsça ve Türkçe manzumelerle âyet, hadis ve vecize iktibaslarıdır. Özellikle ‐*Fasl Ed'ıye-i Me'sûredür*‐ başlıklı bölümde;

Ve Yevm-i Bedr Gâzâsı'nda dahi Hazret-i Resûl salla'llâhu 'aleyhi ve sellem bu du'âyı dahi okurlardı ki «اللهم منزل
«اللهم إِنَّا نجعلك في نحورهم ونعوذ بك الكتاب ومجري السحاب وهازم الاحزاب أهزمهم وانصرنا عليهم»³
من شرورهم. حم لا ينصرون شاهت الوجوه للحي القيوم»⁴

Ve Hazret-i 'Alî kerrema'llâhu vechehu'l-celîden rivâyetdür ki ‐Hazret-i Hızr'a buluşdum. 'Bana bir nesne ta'lîm it kim anunla düşmene zafer bulam.' didüm. Bu du'âyı ta'lîm itdi ki «اللهم بحق الم والم والمص والر والر والمر والر والر وكهيعص
وطه وطس وطس وطس والم والم والم والم ويس وص وحم وحم وحم وحم عسق حم حم ق ن، ويا من هو يا من لا آله إلا هو أغثني
وأنصرني وأحفظني»⁵

örneklerinden göröleceği üzere alıntılarının sayısı belirgin bir Őekilde fazladır.

Üslubu süslü kılan unsurlardan biri de secidir. Aşağıda iki parça ile örneklendireceğimiz secinin eserin genelinde göröldüğünü ve dil ve üslubu akıcı hâle getirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

³ ‐Kitabı indiren, bulutları sürükleyen, toplulukları hezimete uğratan Allah'ım, onları dağıt ve bizi onlara karşı muzaffer kııl.‐

⁴ ‐Ey Allah'ım, senin onların karşısına dikilmeni istiyoruz. Onların Şerrinden sana sığınıyoruz. Hâ, mîm, onlar yardım edilemeyenlerdir. Hay ve Kayyum olan Allah onların yüzlerini berbat etsin.‐

⁵ ‐Ey Allah'ım; elif lam mim, elif lam mim, elif lam mim sad, elif lam ra, elif lam ra, elif lam mim ra, elif lam ra, elif lam ra, kefe ye ayn sad, ta ha, ta sin, ta sin mim, ta sin, elif lam mim, elif lam mim, elif lam mim, elif lam mim, ya sin, sad, ha mim, ha mim, ha mim, ha mim, ayn sin kaf, ha mim, ha mim, ha mim, kaf ve nun hakkı için; ey o ki, ey o ki ondan başka sadece kendisi tanrı olan, bana yardım et, beni destekle ve koru.‐

- 1- la'în-i mezkûr şarâb-ı gurûrla mağrûr ve mülâhaza-i feth u zaferle mesrûr olup cübbe-i sabrı çâk ve merhûm bi'z-zât me'sûr veyâ maktûl veyâ makhûr itmek kasdına "Kanı Murâd?" diyü merhûmun üzerine at depdükde merhûmun çünki sabrı kâmil idi ve kalbi Hakk'a mu'âmil idi, mütegayyir olmadı (87a).
- 2- bir kişünün yâr-ı sâdıkı ve hevâdâr-ı muvâfıkı var idi. Anun ba'zı evzâ' u ef'âlinden müteşekkî ve ahvâl ü akvâlinden müte'ezzî idi. Ol sebebden anun intikâmına ikdâm ve inhidâmına iltizâm itmiş idi. Hükkâmdan bir hakîm ki envâ'-ı 'ulûmda mâhir ve envâr-ı ma'ârifle bâhir idi (85a).

Bağlaç, gerundium ve yardımcı fiillerle uzatılan cümleler de *Nesâih-i Cündiyye*'nin üslubunu tumturaklı hâle getirmiştir. Söz konusu hususa şu örnekleri vermek mümkündür:

- Diyâr-ı Magrib'de ve zamân-ı sâbıkda 'asker-i İslâm her bâr ki gazâya varup, leşker-i küffâra mukâbil olup mukâteleye şürû' olına idi, küffâr içinden bir keşîş çıkup, bir eline top ve bir eline çevgân alup, meydâna girüp, bu topı ol çevgânla urup leşker-i İslâm'dan yana tahrîk iderdi (88b).
- Mervân bin Muhammed ki âhir-i ümerâ-yı Benî Ümeyye idi, Hak *subhânehu ve te'âlâ* ana âbâ vü ecdâdınun tâc u tahtın ve mülk ü mâl ü bahtın müyesser kılmış iken niçe yıllar devlet ü saltanatda olmuş iken umûrında mukassır u müsâhil olup ve tedârük-i mâ-lâ-büddinde fârig ü gâfil olmagla ahvâl-i ra'ıyyete nâzır olmayup ve 'askerinün nizâmına ve memleketün intizâmına mübâşir olmadığı sebebden âhirü'l-emr devlet ü sa'âdet yüz döndürüp üzerine a'dâ gâlib oldu (88ab).

Nesâih-i Cündiyye'de;

- Evvel bir mukaddime söyleyelüm. Ba'dehu maksûda şürû' eyleyelüm (88a).
- Pes gerekdür ki ser-leşker olan, her kişünün ahvâlin bile. Ve yirli yirinde kıla. Tâ ki 'asker mansûr u muzaffer ola (86a).

örneklerinde olduğu gibi klasik Osmanlı nesir diline nazaran sade, açık ve anlaşılır cümleler de vardır. Ancak bunların sayısı estetik nesir diline uygun cümlelere oranla azdır.

Nesâih-i Cündiyye'de "gökçek, eyitmek, urmak, dürüşmek, yügrük, el yumak, ulamak, kakımak" gibi arkaik Türkçe kelimeler ve "-rak, -rek (müşkilrek)", "-gil, -gil (saymagıl)" benzeri ekler bulunmaktadır. Bu bakımdan *Nesâih-i Cündiyye* 18. yüzyıl Osmanlı Türkçesi dil çalışmaları için önemli veriler sunmaktadır.

Nesâih-i Cündiyye'de Türkçe atasözleri ve deyimlere pek rastlanmamaktadır. Bunun nedeni söz konusu eserin Osmanlı klasik nesriyle yazılması, dolayısıyla dil varlığının ağırlıklı olarak Arapça ve Farsça kelimelerden örülü olmasıdır.

2. Metin

2.1. Metin Tesisinde Dikkat Edilen Hususlar

- Arapça ve Farsça kelimelerin yazımında Mehmet Kanar'ın *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü* (2009) esas alındı.
- Arapça ve Farsça ek ve edatların imlasında İsmail Ünver'in *Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler* adlı makalesinde (2008) belirtilen esaslara uyuldu.
- İktibas edilen manzumelerin kaynağı dipnotta bildirildi.
- Gerekli yerlerde metin tamiri yapıldı. Buralar köşeli parantez ([ ]) ile gösterildi.
- Arapça kalıplaşmış dualar italik yapıldı. Türkçe tercümeleri dipnotta verildi.
- Arapça ve Farsça mensur ibareler ve manzumeler Arap alfabesiyle yazılıp tercümeleri dipnotta verildi.
- Varak numaraları köşeli parantez içerisinde bold olarak verildi.
- Noktalama işaretleri mensur metinlerde kullanıldı; manzumelerde kullanılmadı.
- Sonunda ikiz konsonant bulunan kelimeler yalın halde olduklarında bu konsonantların biri yazıldı. Bu kural, söz konusu kelimeler yardımcı fiille kullanıldıklarında işletilmedi.

2.2. Nesâih-i Cündiyye'nin Çeviri Yazılı Metni

NEŞÂ'İH-İ CÜNDİYYE*

*El-ḥamdü li'llāhi Rabbi'l-'ālemin ve's-şalātu ve's-selāmu 'alā Muḥammedi seyyidi'l-enbiyā'i ve'l-mürselin ve 'alā ālihi ve ařḥābibi ecma'in.*⁶

Ammā ba'd, ma'lûm ola ki bu risâle-i şerîf *Neşâ'ih-i Cündiyye* ile müsemmâdur. Ya'nî leşkere müte'allik naşihatleri beyân ider. Ümmiddür ki mü'tâla'a iden kimesneler içün müfid ola.

Neşâ'ih-i cündiyyeden biri ketm-i sırdur. Vaḳtâ ki erbâb-ı dîn ü devlete bu ketm-i sır gâyet mühimm ü enfa' olup ve zârûret olmayınca keşfi aḳbeḥ u eşna' oldıysa taḳdîmi evlâ görüldi. Pes bu ketm-i esrâr muḳteżâ-yı ḥadîḍ-i Resûl-i Muḥtâr'dur.⁷ «أستعينوا على قضاء حوائجكم بالكتمان»

Ya'nî “Ḥâcetleriñüzüñ ḥuşûlinde ketm ile isti'ânet idüñ.” Ve Esedu'llāh el-Velî, ya'nî Ḥâzret-i 'Alî *kerrema'llāhu vechebü'l-celâ*⁸ buyurur ki:

Naẓm
فالسّر عند كرام الناس مكتوم

لا تودع السرّ إلا عند ذي كرم

* *Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâ'id*, Ankara Milli Kütüphanesi, 06 Hk 3572, vr. 81a.

⁶ “Ḥamd, âlemlerin rabbi olan Allah'a mahsustur. Salât ve selam, nebi ve resullerin efendisi Hz. Muhammed'in, âlinin ve ařḥâbının tümünün üzerine olsun.”

⁷ Hadîs-i şerîf, “İhtiyaçlarınızı, sırrınızı saklamak suretiyle başarıya ulaştırınız.” (Taberânî, *Mu'cemü's-sağîr*, 2/149)

⁸ “Allah onun apaçık yüzünü ak etsin.”

قد ضاع مفتاحه والبيت مختوم
وأنت أسير له إن ظهر⁹

والسرّ عندي في بيت له غلق
أسيرك سرّك إن صنته

Terceme

Esîridür kişinüñ kendi sırrı
Eger keşf eylese olur esîri

Kişi kim şaqlamaya kendi sırrın
İder lâ-büd özin gayruñ esîri

Ve Hâzret-i Yûsuf ‘aleyhi’s-selâm¹⁰ bu kadar fazîlet hasebiyle ve şeref-i nübüvvet nesebiyle bunca belâlara giriftâr olduđunuñ sebebi bu idi ki atasınuñ naşihatini tutmayup rü’yâsını analığına didi. Ve ol dağı oğullarına fâş kıldı. Ve anlar dağı Yûsuf ‘aleyhi’s-selâmıñ¹¹ helâki kaçdıyla mübtelâ oldılar. Ve Hâzret-i Resül şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem¹² her bâr ki gazâyâ veyâ bir âhar emre şürü‘ ideydi, hiç ehad tuymaz idi. Meger ki müşâvere için ba’zı şahâbe-i kirâma diyeydi. Pes imdi, ümerâ-yı ümmete ve ‘ulemâ-yı şerîate vâcibdür ki Hâzret-i Resül’ün sünnet-i şerîfini pîşe ve ketm-i sırrı endîşe idineler. Tâ ki Allâhu Te‘âlâ’nuñ ‘avn-ı ‘inâyeti ve Resül’inüñ yümni-himmetiyle manşûr u muzaffer olalar.

Li-mü’ellifihî

Kişi kim ide sırrını muhaşşen
İki ni‘met olur aña mu‘ayyen

Biri maqşûdına olmak muzaffer
Biri kimseye olmamak musahhar

Ve bu esrârüñ hıfzı emvâlün hıfzından müşkilrektür. Ve bunuñ emîni anuñ emîninden elyağ u yegrektür. Zîrâ anuñ a‘vân u enşârı vardır. Međelâ mühr ü bevâb ve kilid ü ebvâb gibi. Ve bunuñ dâhilinden huvvânı ve turrâdı vardır. Međelâ sebkat-ı lisân ve şohbet-i ihvân ve vesvese-i şeytân gibi.

Ve ba’zı hükemâdan su‘âl olınuğda ki “İnsâna gâyet müşkil ne nesnedür?” Cevâbında dimişdür ki “Nefsini bilmek ve sırrını şaqlamak.” Ve “Gâyet âkil ü şâbir ne kişidür?” diyü su‘âl olınuğda dimişdür ki “Ol kişi ki düşmeninden şaqladığını dostuna dağı dimeye. Zîrâ şâyed ki ol dostuñ dağı bir dostı ola. Veyâ ol dostuñ birgün saña düşmen ola. Ki sırruñ varup düşmene irişe. Ve egerçi ki dostdur, lâkin nefsünden akreb degüldür. Çünkü kendi sırruña nefsüñ mütehammil olmadı ve şaqlamadı, âhar mütehammil olmak ve şaqlamak ba‘id ü nâ-ma‘küldür. Ve aña şaqlamadığı-çün levni idüp ta‘yîr ü teşnîr itmek dağı tamâm hamâkatdur.

Naẓm

⁹ “Sırrını sadece güvenilir kişilere emanet et. Çünkü sır insanların güvenilir olanlarında gizli kalır. Benim nazarımda sır, kilitli bir evin içinde gibidir. Eğer anahtar kaybolursa ev kilitli kalır. Eğer sırrını muhafaza edersen o senin esirin olur. Sırrını ortaya saçarsan sen onun esiri olursun.”

¹⁰ “[Allah’ın] selamı onun üzerine olsun.”

¹¹ “[Allah’ın] selamı onun üzerine olsun.”

¹² “Allah ona salât ve selam eylesin.”

إذ المرء أفتى سرّه بلسانه
إذا ضاق صدر المرء عن سرّ نفسه
ولام عليه غيره فهو احمق
فصدر الذي استودع السر أضيق¹³

Terceme

Kişi kim sırrın ide ğayra izhâr
Dönüp fâş olduğına ide inkâr

Key aħmakđdur ki özin şaklamayup
Umar kim şaklaya kendüyi ağyâr

Yâ bu şi'ri işitmedi meger kim
İkiden ğiçe şâyi' olur esrâr

'Ömer bin 'Abdü'l-'Azîz'den mervî olan budur ki bu iki beytüñ [81b] ma'nâsıdur ki:

Ķıř'a

Maħzen-i sırruñ ğöñöldür leb kilididür velî
Bu kilidüñ dâ'imâ dilinden irer müşkili

Müřkili ğayrı kilidüñ budurur ki açılmaya
Bu kilidüñ şurfedür açıldığıdur müşkili

Ve 'acebdür [ki] ħazîne-i mâlüñ kilidi çok olduğça maħfûz u mestür olur. Ve ħazîne-i sırruñ kilidi çok olduğça mekşüf u meşhür olur.

Nażm

Kilidi mâlüñ artsa muħkem olur
Kilidi sırruñ artduğça kem olur

Kem olduğça kem eyler şâhibini
Yâ 'ırzını döker yâħüd demini

Ve ba'zı ħükemâ dimişlerdür ki "Sırrı kiřinüñ şanıdur. Ķan ki şamardan şaşra çıķa, helâk ħavfı vardur."

Ķikâyet

Ķazret-i 'Ođmân rağiya'llâbu 'amb¹⁴ bir def'a ħaste olup vaşiyet itdi ki "Aħdi 'Abdu'r-Raħmân bin 'Avfa yazuñ." Ķazret-i 'Ođmân'uñ Ķamdân adlu bir oğlı var idi. Bu sözi işidüp 'Abdu'r-Raħmân'a ħaber-i beşâret iletđi. Ķazret-i 'Ođmân Rađiya'llâbu 'amb¹⁵ bu kaızıyeye vâķıf olup yemîn bi'llâh itdi ki min ba'd Ķamdân'la bir yirde cem' olmaya. Ve dağı Ķamdân'ı bir 'amel üzerine kılmaya. Lâ-cerem Ķamdân'ı redd idüp Bařra'ya gönderdi. Tâ ki Ķazret-i 'Ođmân şehid olunca Ķamdân Bařra'dan gelmedi.

¹³ "Bir kişi [başka bir kişinin sırrını] diliyle ifşa ettiğinde [sırrın sahibi ifşa edeni] kınarsa aħmaktır. Bir kişinin ğöğsü kendi sırrından dolayı daralıyorsa sırrını emanet ettiği kişinin ğöğsü daha da daralıyordur. | Bu manzume İmam şâfi'ye aittir.

¹⁴ "Allah ondan razı olsun."

¹⁵ "Allah ondan razı olsun."

Hikâyet

Mu'aviye *radıya'llahu 'anhı*¹⁶ zamân-ı hilâfetinde 'Ođmân bin 'Uyeyne'ye bir sır haber virdi. Ol dağı varup atasına didi ki "Mu'aviye baña bir haber didi. İsterüm ki ol haberi saña diyem." Atası men' idüp "Sır ketmi kişiyi faziletür ve menfa'atdur. İfşâ itmek rezîlet ü mazarratdur. Pes imdi, ey cân-ı peder nefuñı zarra tebdil idüp nefsuñı memlûk iken mâlik ve mağlûb iken gâlib itmege ben râzî degülem." 'Ođmân atasından bu haberi işidüp ve ta'accüb idüp didi: "Ey peder, ata ile oğul arasında dağı bu ma'nâ var mıdur?" Didi ki "Yok, lâkin dilüñi şaklarum. Keşf-i sırruñ zilletiyle me'nûs olmayasun."

Ve bu ketm-i sırruñ bu emđâl-i fezâ'ili ve keşfinüñ rezâ'ili lâ yu'ad ve lâ yuħşâdur. Ve kütüb-i neşâ'ih u kaşaşda müstefvâ vü müstakşâdur. Ammâ gâh olur ki ifşâ-yı sır dağı muħtezâ-yı hikmet olur. Niteki ba'zı umürda müşâvere ve aşdikâya müraca'a vâcib olur. Tâ ki telâhuğ-ı efkârla vech-i şavâba mühtedi olıñup hañâ vü halelden halâş olıñ. Zırâ müşâverenüñ fâ'idesi çokdur. Ve her kişi gâñi vü fakır ü esir ve şağır ü kebır bu müşâvere[ye] muħtâcdur. Hattâ Yunânî, esâs-ı binâ-yı memleket ve kıvâm-ı kavâ'id-i saltanatdan şanmışlardur. Pes her şahşâ lâzımdur ki emrinüñ âhırini ve âkıbetini fikr idüp ve ¹⁷﴿وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ﴾ âyetini zikr ide. Hâzret-i Resül *şalla'llahu 'aleybi ve sellem*¹⁸ bu kadar ekme-i rüsül ve hâdi-i sübül iken ve kuvvet-i kudsiyye ile mü'eyyed ü müteferrid ve fezâ'il-i seniyye ile bî-nazır ü mütevaħhid iken ve kendü derecesinde hiç eħad-i âferide yođ-iken Hâk *subhânehu ve te'âlâ*¹⁹ kelâm-ı kadiminde ²⁰﴿وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ﴾ buyurdu. Pes ba'zı umürda müşâvere anlara vâcib olıñca sâ'ir nâsa bi-ťariki'l-evlâ Hâzret-i Resül'e emr itmekden garaž ümmetine irşâd ola. Anuñ sünnetini pişe idüp müşâvereyi endişe idineler ki bu sebeble vech-i şavâba feth-i bâb bulalar. Nitekim hadîd-i şahîhde Hâzret-i Resül *şalla'llahu 'aleybi ve sellem*²¹ buyurmuşdur ki ²²«ما شاور قوم إلا هدوا إلى أرشد أمورهم» Ya'nî "Hiç bir řâ'ife müşâvere itmedi, illâ ki ol müşâvereleri sebebiyle işlerinüñ gâyet aħsenine yol bulup mañlûblarına muzaffer oldılar.

Ve Hâzret-i 'Ömer *radıya'llahu 'anhı*²³ buyurur ki "Bir kişinüñ re'yi bir řat iplikdür. İki kişinüñ iki řat ve üç kişinüñ üç řat iplikdür. Her bâr ki ziyâde olur, inkıťâ'dan emîn ü sâlim olur." Ve Hâzret-i 'Alî *kerrema'llahu vecheb*²⁴ buyurur ki "Egerçi saltanat iştirâki kâbil degüldür, re'y ü tedbır dağı infırâdla hâşıl degüldür." Ve ekâbir dimişlerdür ki keğret-i müşâveret mücib-i taħsin-i emâretdür. Ve re'y-i rü'yet ü tedbır müşâveretle olan emr ekđeriyâ hañâdan emîn olur. Nitekim fikr ü tedbırsız olan, şavâbdan ba'ıd olur. Eger ittifağ râst gelüp mañlûblarına muzaffer olurlar ise dağı anuñla ibtiħâc ü iftiħâr itmek 'uķalâ katında 'ayb u 'âr ola. Zırâ kim kazâyâ-yı cüz'iyye-i ittifağıyye ki tâlisinüñ muķaddemi [82a] üzerine terettübi 'alâķa-i mücibe ile olmaya; ve bir kıyâs ki netice-i istilzâmı mülâzeme-i aķliyye-i külliyye olmaya; erbâb-ı fiťnat ve aşhâb-ı fikr ü rü'yet katında ol kıyâs müntic 'add olıñmaz. Ve ol netice, netice şayılmaz. Medelâ hemân bir levend-i evbaş Hâzret-i 'Alî İbn Ebi Tâlib'e gezend irişdürdiğine beñzer. Veyâ bir müflis-i şallâş bir şaşr-ı 'âlıden gevher-i girân-mâye çıkarmağa beñzer. Pes imdi, ümerâ-yı ümmete, bel muñlakâ erbâb-ı maşlahata vâcibdür ki her emrde İblis'le müşâvere ide. Ve istikâmet-i reşâd ve şalâh-ı sedâd her kimüñ re'yinde

¹⁶ "Allah ondan razı olsun."

¹⁷ "İş konusunda onlarla müşâvere et.", Âl-i İmrân Sûresi, 3/159.

¹⁸ "Allah ona salât ve selam eylesin."

¹⁹ "O, yüce ve her türlü eksiklikten münezzehtir."

²⁰ "İş konusunda onlarla müşâvere et.", Âl-i İmrân Sûresi, 3/159.

²¹ "Allah ona salât ve selam eylesin."

²² Hadis-i şerif, "Müşâvere eden kavim ancak işlerinin en doğrusuna erişirler." (İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, VI, 207)

²³ "Allah ondan razı olsun."

²⁴ "Allah yüzünü ak etsin."

görinürse aña tâbî' olup şâhib-i re'yüñ zillet ü rif'atine nâzır olmayup mücerred kavline nazır ide. Nitekim dinilmişdür: ²⁵«لا تنظر إلى من قال وانظر إلى ما قال»

Ve dağı ħod-râyılık ve ħod-pesendlik idüp kendi fikrine mu'tekid olup ve i'tikâdına mu'temid olup şavâb u ħaḩa kendi re'yinüñ revâcı ardınca olmaya, zırâ ki anlaruñ menşe'i ħurûrdur. Ve menşe'-i ħurûr etbâ'-ı şeyḩân ħurûrındur ki âħiri ħizlân ve meḩâlib-i ħâliyyeden ħaybet ü ħırmândur. Kâle'llâhu te'âlâ ²⁶﴿وَلَا يَغُرَّتْكُمْ بِاللَّهِ الْغُرُورُ﴾ Ya'nî "Şeyḩân sizi maħrûr itmesün. Ve dağı etbâ'-ı hevâdâr ki nihâyeti zillet ü hevândur." Ve Ħâzret-i 'Alî *kerrema'llâhu vecbehu'l-celîl*²⁷ buyurur ki «ثلاث»²⁸ «Üç nesne vardur ki helâk idicidir. Biri buħl ve biri 'ucb ve biri hevâdur." Ammâ lâzımdur ki müşâvere için ihtiyâr olınan kişiler nefsleri gökçek kimesneler ola. Nitekim dinilmişdür: ²⁹«قلوب الاحرار قبور الاسرار» Ve şâhib-i re'y ü ehl-i tedbir ola. Ve müşâvere olınan emrde ehl-i ħibret ü başiret ola. Ve müşâvere iden kişiye muħıbb-i řâdıķ ve ħayr-endiş ü müşfik ola. Ve hevâ-yı nefsi târik ve dîn emrini mütedârik ola. Ve ḩammâ' u ħoř-âmed-gü ve şâhib-i ħıķd u ħased ü kîne-cü olmaya. Ve ħâ'in ü cebân ve lecüc u ħaḩbân dağı olmaya. Ve bir murâdı olup ħuřûlin recâ ider dağı olmaya. Ve 'ukûbetden 'afv ve 'aybı 'âr 'add ider kişi dağı olmaya. Ve ħavâtin ile, bel muḩlaķa kılet-i 'aķlı olan kimesneler ile keḩirü'l-mecâlis olmaya. Belki mücâlesesi 'uķalâ ile ola. Eger a'dâ ola, eger ařdıķa ola. Kelâm-ı Ħâzret-i 'Alî'dür ki «عدو عاقل خير»³⁰ «عليكم بمجالسة الألباء اعداء كانوا اولياء»³¹ «من صديق جاهل»³²

Mışrâ'

دشمن دانا به از نادان دوست³²

Ve nefsi müşâvere için ihtiyâr olındıħına kibr ü 'ucb ider âdem olmaya. Belki minnet ü in'âm ve müşâvere[yi] nefesine ikrâm bile. Tâ ki ħîn-i müşâverede nefsi³³ řalâħ u reşâd ve inřirâħ u inbisâḩ üzerine ola. Ve ḩab'ı mesrûr ola. Tâ ki ħaķķ-ı mestûr;

Şi'r

يك نکته از اين معنى گفتيم و همين باشد³⁴

كى شعر تر انگيزد خاطر كه حزين باشد

Terceme

Şi'rinde luḩf ola mı ħöñül çün ħazîn ola
Yaz deftere bu şi'ri ki ħikmet hemîn ola

Ħikâyet

²⁵ "Diyene deħil, denilene bak."

²⁶ "Sakin çok aldatıcı (şeytan), Allah hakkında sizi aldatmasın.", Fatır Sûresi, 35/5.

²⁷ "Allah onun apaçık yüzünü ak etsin."

²⁸ "[İnsanı] helak eden üç şey vardır: cimrilik, kibir ve [boş] heves."

²⁹ "Özgür kişilerin kalpleri sırların mezarıdır."

³⁰ "Akıllı düşman bilgisiz dosttan yeħdir."

³¹ "Size düşen yakın olan düşmanlarınızın akıllı olanlarıyla oturup görüşmenizdir." | Bu, Abdülaziz b. Zürrare tarafından Muaviye'ye söylenmiş bir sözdür.

³² "Bilgili düşman bilgisiz dosttan yeħdir."

³³ Nüşhada "nefsini" şeklinde yazılan kelime sentaks gereħi "nefsi" olarak metne alındı.

³⁴ "Gönül hüzünlükyen hangi şiir iç açıcı gelebilir? Bu anlamda bir nükte söyledim ve hemen oldu." | Bu beyit Hâfız-ı Şirâzi'nin bir gazelinden iktibas edilmiştir.

‘Abbâs *radîya’llâhu ‘anh*³⁵ vefâtı hîninde oğlına vaşiyet idüp dimiş ki “Ey oğul, eger emîrû’l-mü’minîn sâ’ir aşhâbdan ziyâde itibâr idüp ve tercih birle müşâvere için seni ihtiyâr ide, zinhâr üç nesneden gâfil olmayasun. Ve hâtıruñdan zâ’il kılmayasun. Biri bu ki sırrını fâş itmeyesün. İkinci bu ki yalan söylemeyesün. Zîrâ yalan cemî’-i edyân u milelde harâmdur. Ve dinilmişdür ki «المین»³⁶ Ya’nî kizb gâyet ‘aybdur. Üçüncü budur ki bir kimseyi huzûrında gıybet itmeyesün. Zîrâ «النميمة قبيحة وإن كان صحيحة»³⁷ Ya’nî kovuculuk kabîhdür, eger şahîh ise de. Zîrâ ki eger sır ise emânetdür. Pes söylemek hıyânetdür. Ve eger mekşûf u zâhir hâlî ise gıybet ü mezemmetdür.”

Ve bunlaruñ yaramazlığı haqqında âyât u ehadîd çokdur. Ve ehl-i meşveret için bu şartları itmekden garaż budur ki «المستشار مستؤمن»³⁸ ile ‘amil ola. Ve sır emânetini şaklayup kıdrin bile. Ve fâş itmeyüp [82b] inşâf ide.

Kıt’a

Meşveret ehli kişiuñ maħzen-i esrârıdur
Pes gerek bir kişi kim şıdık u emânet kârıdur

Key ‘azîz-i muħteremdür yâr-ı şâdıķ cümleden
Muştafânuñ nitekim Şıddık yâr-ı gârıdur

Nitekim mâl şaklamak sır şaklamakdan âsân u esheldür. Kezâlik sırruñ hıyânetinuñ fesâdı mâl hıyânetinuñ fesâdından ekder ü eşkeldür. Zîrâ hıyânet-i mâlûñ zararını ancak hâneye irişür. Ve hıyânet-i sırruñ zararını gâh olur ki götüri memlekete irişür. Gâh olur ki ol keş-i sır sebebiyle kişiuñ re’y ü tedbiri varup düşmen kulağına irer. Ol daħi def’in tedârük ider. Belki bir vech ile olur ki kişiuñ kendi re’y ü fı’li kendi üzerine hañar u zarar olur, ne’ûzu bi’llâhi te’âlâ. Eger keş olunan esrâr selâtinuñ ola, şormayasun ki hâl-i memleket nice ola. Ve kişi sırrını ve tedbirini ve re’yi ketme gerekse itimâd idüp izhâr itmeye. Belki iş’âr itmek hemân kendi diliyle düşmen kulağına haber irişdürmekdür. Ve anuñ miðâli eliyle ef’î ağzına zehr-i kıtil kıymadur.

Beyt

Var niçe ‘âlim ü ‘âķıl ki bir ân sehv vechiyle
Özine bir iş ider ki idemez niçe yıl düşmen

Ve bu ketm-i sırruñ fezâ’ilini ve keşfinuñ yaramazlığını ve rezâ’ilini bilür ve haqqın ri’âyet kıılır âdem gâyetde ekaldür. Huşûşâ bu zamânda ki ekder-i ihvân u aşhâbı kişiuñ ‘aybı câsûslarıdur. Nitekim Hâzret-i ‘Alî *radîya’llâhu ‘anh*³⁹ buyurmuşdur: «إخوان هذه الزمان جواسيس العيوب»⁴⁰

Kıt’a

Merd-i şâdıķ sırrı virmez ser virür
Şâdıķuñ kıdrin bilen key erdürür

³⁵ “Allah ondan razı olsun.”

³⁶ “Yalan, [büyük] kabahattir.”

³⁷ “Dedikodu, [konuşulanlar] gerçek bile olsa çirkindir.”

³⁸ Hadîs-i Şerîf, “Kendisine danışılan, güvenilir bir kimse olmalıdır.” (Tirmizî, *Sünen*, Cihad 34)

³⁹ “Allah ondan razı olsun.”

⁴⁰ “Bu zamanın kardeşleri ayıpları [araştıran] casuslardır.”

Biñde bir kişi bulunmaz Őıdķ-ıla
Ėâyet azdur Őanma kim ekđerdür

Neşâ'ih-i cündiyyeden biri dağı pâdişahına ve muılaķâ muıtedâsına řadâķat u mağabbet itmekdür. Pes pâdişah-ı İşlâm'uñ ĥıfz [u] ĥimâyetinde, bel cümle taĥt-ı ĥükümetinde ve memleketinde olan kişilere vâcibdür ki pâdiřahuñ nâm u nişânı ve 'ırz [u] 'ârını ve Şi'ârını kendi cânibinden ve müte'allikâtından e'azz u ekrem ve eşref [ü] aıdem ũta ki taıarrüb-i ĥazret-i sultân ve envâ'-ı in'âm u iĥsân bula. Ve dünyâda iyülikle nâmdâr ve âĥiretde raĥmet-i Perverdgâr'a mazĥar ola.

'Abdu'llâh bin Mübârek eydür ki "Cemî'-i 'ömrümde bir maıbül ü müstecâb da'vetüm vardığını bileydüm, pâdişah-ı İşlâm'ı nefşümden taıdım ü terciĥ idüp ol du'âyı anuñ-içün kılaydum. Zîrâ nefşüme du'â, mücerred baña nâfi'dür. Pâdiřah-ı İşlâm'a du'â cemî'-i nâsa menâfi'dür kim zarar-ı 'âmdan zarar-ı ĥâř ihtiyârı elyaıdır. Kezâlik nef'-i 'âm için dağı nef'-i ĥâřdan geçmek evlâ idüğü muĥakkakıdır.

Hikâyet

Meger pâdişahlardan birinüñ öñine ta'am ĥor iken dehşet ġalebesinden çâşnî-girüñ elinden pâdiřahuñ etegi üzerine bir iki ĥatre döküldi. Pâdiřah ġazab idüp cellâda emr itdi ki boynın ura. Çâřnî-gir bu sözi işidüp fı'l-hâl aři tabâķıyla pâdiřahuñ başından aşağı aıdardı. Egerçi pâdiřahuñ âteř-i ġazabı ziyâde ve müştedd ü müşta'il olup ĥarîfuñ helâkine müsarrî' u müsta'cil idi, lâkin cibillet-i insân mağabbet-i 'ilm ü 'irfân üzerine olduğı sebebden bu emr-i ġarîbüñ 'illetine ve sırrına muttalî' olmaı ĥırř u hevâsı ġalib olup sırrından su'al itdi. Çâřnî-gir-i miskîn çünki pâdiřahuñ ġazabı şerbetiyle cân-ı şîrininden el yumış idi, bî-teklîf ĥaııķat-i ĥâlden ĥaber virüp didi ki "Ol dem ki kemer-i ĥidmeti belime baılamış idüm, lâ-cerem pâdiřahuñ yolında veyâ öñinde ölmegi ihtiyâr kılmış idüm. Eger pâdişah helâküme emr itmiş ola, el-ĥükmü li'llâh naşîbüm ancaı imiř, n'ola. Ammâ bunca zamân veliyy-i ni'metüm ve sened-i sa'âdetüm ve devletüm iken âĥir-i emrde revâ görmedüm ki benüm sebebümler pâdiřahımuñ âĥireti muıtel ve dünyâda dağı nâm u nâmûsına ĥalel irişe. Diyeler ki 'Bir âdemi ĥaıa için ki sehv ile vâķi' olmiş idi, bir bî-günâhı depeledi. Ve ĥiĥ ĥaııķ-ı ĥidmetini bilmedi.' Pes bu ĥaıa-yı 'azîmi bî'l-kaşd itdüm ki nâs ĥatında helâküm ma'zür ũtula. Ve pâdişah zılm ile meřĥür ve ĥulüb-ı nâsda menfûr olmaya."

Pâdiřahuñ egerçi riyaşeti ġibi siyaşeti kâmil idi, lakin ĥaı söze muĥıbb ü mâ'il idi. Lâ-büd bu 'özri işitdükte;

Nazm

نشيد لاجرم در دل⁴¹

سخن كز جان برون آمد

muıtezâsınca ĥalbine te'dir idüp ĥavlini ma'ıul ve fı'lini ma'zür ve 'özrini maıbül ũtadı. Ve âb-ı teraĥĥumla âteř-i ġazabuñ ĥiddetini teskîn idüp cürmini 'afv itdi. Ve çünki bu işleri ġazabdan eyledi, dâ'ire-i 'aıla [83a] geldi. Naıar-ı inşâfla baıup, çâşnî-girüñ bu fı'l-i ĥabîĥinden ol 'özr-i müvecceh-i řaĥîhına nâzır olup ol nâ-ĥaı yire ĥan dökmeı vebâlini dâfi' ve andan âĥirete ve nâmına ve 'ırzına irişecek iĥtilâli mâni' olduğını mülaĥaza idüp ve ziyâde ĥaııı u şafâlar itdi. Ve çâşnî-gire envâ'-ı iĥsân ve taĥřin ü âferinler idüp muıarreb-i ĥazret idindi.

⁴¹ "Söz candan söylenince şüphesiz ki ġönle oturur." | Bu beyit Sa'dî-i şirâzi'nin *Dîvân*'ında yer alan bir gazelden iktibas edilmiştir.

Kıt'a

Âferîn ol muhibb-i şâdıka kim
Zâ'il itmez cefâ maḥabbetini

Yâr çün şâdıķ ola terk idemez
Ġazabından geçürdi raḥmetini

Şol maḥabbet kim ola maḥlûka
Gösterür bu kadar kerâmetini

Var kıyâs eyle ḥâlîķ u maḥlûķ
Arasında olursa nisbetini

Hikâyet

Dervîşlerden birisi ittifaķ gemi seferin itdi. Ve bir gâyet kârañu gicede âb-dest için gemi kenârına vardı. Nâ-gâh kuvvet-i rûzgârı bulup deryâya düşdi. Dervîş ol ħinde Allâh'dan ħayrı mu'ın bulmayup ve zahîr bilmeyüp "Allâh! Allâh!" diyü feryâd kıldı. "Lebbeyk." diyü hâtifden bir âvâz geldi ki cemî-i gemi ḥalkı işitdiler. Ve ol ḥayretle câmı oda yakdılar. Pes cânib-i Ḥaķ'dan bir kişiye ibtidâ bu kadar ta'zîm ola, ma'lûm ola ki 'uķbâda n'ola.

Hikâyet

Bir dervîş var idi ki zikru'llâh şugliyle meşĝul ve tesbîḥ yirine barmaķlarınınuñ boĝunlarıyla şaymaĝa mu'tâd u me'lûf idi. Ba'de'l-irihâl ki tedârük-i istiĝsâl itdiler, barmaķlarınınuñ ba'zın açık ve ba'zın yumuķ buldılar. Ve açmaĝa ne kadar ki sa'y itdiler, mümkün olmayup ḥayretde kaldılar. Ve hâtifden bir âvâz işitdiler ki «بنان انعقد بذكر الله لا يحلّ الآ برؤية الله»⁴² Ya'nî "Barmaķ ki Allâhu Te'âlâ'nuñ zikr ü fikriyle yumulmuş ola, anuñ cemâli müşâhedesinsiz açılmaya."

Neşâ'ih-i cündiyyeden biri daḥi bezl-i mâldür ki şâḥibine zeyn-i cemâldür. Zîrâ ki bunuñ sebebiyle eḥibbâ çoĝalur. Ve a'dâ az olur. Ve aḥrâr, 'abîd olur. Ve kişi eşirrânunuñ şerrinden ba'id olur. Ve mâl ki buḥl ü imsâk olına, ekderiyyâ şâḥibine aķreb-i aķribâsını düşmen ider. Ḥattâ ki ol sebebden helâkine kaşd iderler. Ve egerçi ki bezl ü şarf olına, niçe a'dâ eḥibbâ ve niçe ecânib aķribâ ola. İmân u İslâm'ı eben 'an ceddin tutagelmış niçe rûz-ı elest mü'minleri ve kâlû belâ Müslimânları 'abd-ı memlûk ü muttakîleri⁴³ ve her kim mâli minnetdâra bezl itmeyüp men' ider, elbette bir bî-minnet için ḥıfz idüp cem' ider. Veyâ bir 'abeḏ yire zâyi' olup gider. Nitekim Ḥazret-i 'Alî radîya'llâhu 'anh⁴⁴ buyurur ki «بشر مال البخيل بحادث أو وارث»⁴⁵

Ve bu bezl-i mâlüñ menâfi-i uhreviyyesi daḥi çokdur. Kütüb-i mu'teberede muḥarrer ü meşṫurdur. Ve ḥaķķında vârid olan âyât u eḥâdiḏ müfesser ü mezkûrdur. Bu bezl ü seḥâyla küffâr lâ'îķ-ı raḥmet-i Perverdĝâr olur. Ve niçe levend-i bî-kâr şâḥib-i 'âr-ı nâmdâr olur ve iştiḥâr bulur. Ve Ḥazret-i Resül şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem⁴⁶ buyurur ki «السخي الجهول احبّ إلى الله تعالى من العابد»

⁴² "Allah'ın zikriyle düĝümlenen parmaklar ancak Allah'ın rü'yetiyle açılabilir."

⁴³ Nüşhada "muttakî deriyle" şeklinde yazılan ibare anlam ve sentaks gereĝi "muttakîleri" olarak metne alındı.

⁴⁴ "Allah ondan razı olsun."

⁴⁵ "Cimirin malını afete veya mirasçıya müjdele."

⁴⁶ "Allah ona salât ve selam eylesin."

⁴⁷ «كافر سخي أرجى في الجنة» Ve Hâzret-i ‘Alî *kerrema’llâhu vecbehu’l-celî*⁴⁸ buyurur ki
⁴⁹ «من مسلم شحيح» Ya’nî “Cennete girmek ümmîdi kâfir-i saħîde artuğdur, Müslim-i baħılden.”
 Zîrâ cennet raħmetdür. Ve raħmet du‘â ile olur. Ve isticâbet-i du‘â seħâ vü ‘atâ ile olur.

Beyt

Dilersenî iresün dârü’s-selâma
 Dürüş iħsân ideğör ħâşş u ‘âma

Ki dünyâ cîfesinden yumayan el
 Liyâķat bulmaz ol ‘âlî maķâma

İderse daħl mâle buħl [u] imsâk
 Yâ iş bitmez yâħûd irmez tamâma

Ṭahâret olmasa ehl-i şalâtuñ
 Müfid olur mı uyduğı imâma

Ve dinilmişdür ki ⁵⁰ «يسود المرء قومه بالاحسان إليهم» Ya’nî “Kişi ķavmı üzere mükerrem, ķabîlesi arasında ‘azîz ü muħterem olur, anlara iħsân itmekle.” Ve dinilmişdür ki «البر يستعبد»
⁵¹ «الحر» [ve] ⁵² «الانسان عبید الاحسان» Ya’nî “Ķul olmayan âdem iyilikle ķullanılır.” Ve “İnsân iħsân ķuludur.” Pes selâtin-i kâmkâra ve ümerâ-yı nâmdâra lâzımdur ki bezl-i mâli sâ’ir ‘ibâdât gibi vâcibetü’l-edâdan biri bilüp dostlarına ve kemâl ehlerine ve ħuddâmına ve ‘askerine, bel ‘amme-i nâsa, eger şadîķ ve eger ‘adü [83b] iħsân u in‘âmı ‘âdet idine. Tâ ki cümle nâsuñ dilinde zîkr-i şükri ni‘meti ve nâm u nişan-ı seħâveti ve şeċâ’ati ve řît ü şadâsı şevketi ve ‘ulüvv-i himmeti mezkûr u ma’rûf u meşhûr ola. Ve gönüllerde maħabbeti đâbit ķıla. Ve şeref-i ħidmetinde olmağı ve yolında ölmegi her bâr kendüye ħûn-bahâ bile. Ki bu sebebden düşmen ķalbine saŗveti ve heybeti ve mehâbeti düşüp muķâbelesini ħaŗar bile. Ve muķâtelesinden ħavf u ħazer ķıla.

Ve eger buħl u imsâk ide, dillerden zîkr-i ħayrı ħaberini unudalar. Ve gönüllerden maħabbeti gide. Pes elbette ne ķadar ki ‘âlî-cenâb ve menba’u’l-ħicâb, ħasîb ü nesîb ehl-i mâl ü pür-kemâl, řâħib-i câh u celâl daħi olursa çünki ni‘meti vâşıl ve menfa’ati ħâřıl degüldür, yevmen feyvenmen rif‘at-i ķadri mütenâzil ve ķulûbdan mehâbeti zâ’ıl olup a’vân u enşarı muşâlaħasında taķřır ü ihmâl ve ħidmetķarları ħidmetinden färîğü’l-bâl olur. Ve leşker cân [u] gönülden ķavline nâzır ve fı’line mübâşir olmaz. Lâ-cerem rif‘at-i şânı tedennî bulup ve a’dâ ķalbinde olan heybeti zâ’ıl ve devleti mütenâzil olur.

Nazm

فدعه ودولته ذاهبة⁵³

إذا ملك لم يكن ذا هبة

⁴⁷ Hadîs-i şerîf, “Cahil bir cömert, çok ibadet eden bir cimriden Allah’a daha sevimlidir.” (Tirmizî, Birr, h. No: 1961; *Kenzü’l-ummâl*, h. No.15928).”

⁴⁸ “Allah onun apaçık yüzünü ak etsin.”

⁴⁹ “Cömert kafirin cennete girme ümidi hırslı ve cimri Müslüman’ınkinden çoktur.”

⁵⁰ “Kabilesine cömert davranan kişi onlar tarafından izzet sahibi bilinir.”

⁵¹ “İyilik, özgür kişiyi [iyilik edene] köle yapar.”

⁵² “İnsan, [kendisine yapılan] iyiliğın kölesidir.”

⁵³ “Cömertliğı olmayan hükümdarı boş ver. Onun devleti de gidicidir.” | Bu beyit Ebülfeth el-Büstî’nin *Dîvân*’ından iktibas edilmiştir.

Terceme

Pâdişeh kim itmeye dâd u dehiş
Bâġa beñzer k'olmaya anda yemiş

Devletüñ andan zevâline yaġın
Ehl-i 'aql anı 'alâmet eylemiş

Yügrük oldur ki kişi andan giçe
Devlet andan çünki giçmek istemiş

Pes bu bezl-i mâl Haġ Te'âlâ'dan bir ulu mevhibet ü fazîletdür. Ve ġalâ'ıġdan mücib-i meveddet ü maġabbet olup ve cüdi vücud-ı devlete va'di 'ademine muġaddime oldıysa lâ-cerem ġadri mefhüm ve ümerâya ne mertebede vâcib idüġi ma'lümdür. Zırâ ġayâtda olduġça yüz şuyıyla 'izzetli ve ġürmetli olmaġa ve memâtdan řoñra iyü adla añılmaġa sebebdür. Ve ekđer-i nâsuñ, ġuřuřâ ki tã'ife-i ümerânuñ dünyâda olduġça mâ-bihi'l-iftihâr olduġdan řoñra yâdigâr yâ bezl-i mâl yâ kerem [ü] sehâdur. Yâ bezl ne ġadar ki ol mürüvveti idârdur ve 'âġil ihtiyârıyla aña iġdâm u ilzâmı kemâl-i fazîletdür, bu sebebden ki rüzġarda iyü adla añılır. Ve nâ-meşrû' yirde olıcaġ şühedâ mertebesin bulur. Ve ġâh olur ki dünyâda daġı bir 'azîm fâ'ideyi müğmir olur.

Hikâyet

Ĥaccâc bin Yûsuf 'utuvv [u] 'inâdla meşhür u ma'rûfdur. Zamânında bir A'râbî'nün ġatline ġařd itmiş idi. Ammâ ki ele getüremeyüp gitmiş idi. İttifâġan birgün ġutup getürdiler. Ve ġarîfi Ĥaccâc'uñ ġuzûrına yitürdiler. Ĥaccâc hemân bî-muġabâ helâkine emr itdi. A'râbî işidüp kendüden gitdi. Ve yine kendüye gelüp tedârük itdi. Ve didi ki "Semî'nâ, emr pâdiřahuñ. Ammâ üzerümde nâsuñ çoġ emânetleri vardur. Eger pâdiřahuñ bir zamân mühleti olaydı, ġaġ müstaġıġkına vuşul bulaydı." Âġirü'l-emr Ĥaccâc kefil bulmaġa ġavâle itdi. Ĥarîf daġı mü'ekkel ile şehri tettebbu' itdi. Lâkin maġlûba zafer bulmadı. Ve kimse kefil olmadı. Âġir bir cüvân merd bu A'râbî'yle ařınalıġı yoġ-iken iltizâm itdi. Meger Ĥaccâc'uñ aġribâsı idi. Belki ibn 'ammı idi. Nice ki Ĥaccâc men' itdi, memnû' olmadı ve rücû' ġılmadı. Âġir A'râbî'yi itlâġ itdiler, gitdi. Birġaç gün mühletle, cüvânı Ĥaccâc ġabse emr itdi müddetle. Hemân ki müddet tamâm oldı, bî-tevaġġuf emr itdi. Cüvânı getürdiler. Meydân-ı siyâsete yitürdiler. Cüvân Allâhu Te'âlâ'dan ġayrı müste'an bulmayup ve melce' bilmeyüp iki rek'at namâz ġıldı. Namâzı ġılıp du'âda iken Ĥaccâc'dan cellâda ġitâb u 'itâb geldi ki "Te'ġir itmeyüp depele." Meger ki cüvânıñ ismi 'Abdü'l-Kerîm idi. A'râbî ibtidâ kefil arar iken cüvâna bulıřduġda ismini şormış idi. "Abdü'l-Kerîm" didükde "Mevlâ-yı Kerîm'e lâ-büddür ki ġulında kereminden bir eğer ola." demiş idi. Cüvân daġı mülâġaza ile kefil olmiş idi. şimdi cüvân du'âda, Ĥaġġ'a tazarru'da idi ki "İlâhî, ismüm 'Abdü'l-Kerîm olmaġla A'râbî baña ilticâ idüp ġalâř oldı. Sen 'azîmü'ř-řân ki kerîmsün, belki ekremü'l-ekremînsün, ben daġı ilâhî, saña ilticâ iderüm, yâ Mennân." didi. Ve cellâd daġı gelüp, cüvânı secdegâhından ġaldırıp ġatline şürü' itdi. Nâġâġ "A'râbî geldi." diyü bir âvâz cellâduñ ġulaġına yitdi. Fî'l-vâġi' A'râbî ġořaraġ ġıġageldi. Ve cümle ġalâ'ıġ hep ta'accübde ġaldılar. Ĥaccâc işidüp ikisin bile 'afv itdi. Ve ġikâyetleri rüzġarda şöhret ġutdı.

Hikâyet

Yemen pâdiřâhınıñ cemâlde bî-nazîr bir [84a] ġızı var idi ki Züleyġâ-yı đânî idi. Pâdiřahuñ aġribâsından bir cüvân ol ġıza 'ařıġ oldı. Bir mertebede ki âġir anuñ tedârükünde cümlesi 'aciz ġaldılar. Zırâ ki ne ġızı virebilür ve ne nâ-ġaġ yire öldürebilür. Âġir 'uġalâ bunu vecih gördiler ki

bunuñ huşuşını bir müstahıle havâle kılalılar ki anda varup kendisi helâk ola. Pes buyurdılar ki “Medîne’ye varup ‘Alî bin Ebî Tâlib’ün başın getürmek gerek ki bu hayâl huşuşle ve ol nâzenîne ihtimâl-i vuşul ola.” Âşık-ı dîvâne bu haberi işidüp dildâr vişâli şevkıyla cânını oda atdı. Ve hemân tırdı ve yola girüp gıtdı. Ve gıceyi gündüze ulayup az zamânda Medîne’ye yitdi. İttifâkan evvelâ Hazret-i ‘Alî *kerrema’llâhu vechebıya*⁵⁴ düş oldı. Ve “‘Alî kimdür? Ve kâdadur?” diyü su’âl eyledi. Hazret-i ‘Alî dağı bunuñ bî-bâk u bî-pervâ söyleyişinden bir ma’nâ aldı. Ve teftiş ü tefahhuş idüp dîvânenüñ mâ fi’z-zamîrin bildi. Ba’dehu “Kes başımı ki ‘Alî benüm.” diyü boynın uzadup dîvânenüñ öñine geldi. Dîvâne bu ma’nâyı gâh istib’âd ve gâh ğarâz mülâhazasın itmeyüp itikâd iderdi. Ve gâh açık huruşıyla ikdâma ve gâh mürüvvet cüşiyle ihcâma vardı. Harife hayret-i açık üzerine bir hayret dağı ziyâde oldı. Âhir cânib-i açık ğâlib ve mürüvveti sâlib oldı. Ve kılcın çıkarup ve Hazret-i ‘Alî’nüñ mübârek boynına havâle kıldı. Ammâ ne kâdar ki sa’ide takşır kılmadı, lâkin mübârek boynın kesmek mümkün olmadı. Âhir iş hâdden geçdi. Harif kılcı bırağup Hazret-i ‘Alî’nüñ mübârek ayağına düşdi. İmâna gelüp Müslimân oldı. Ve Hazret-i ‘Alî dağı bunu murâdına irişdürmeği üzerine lâzım kıldı. Pes bu kaızıye sebebiyle Yemen diyârı fetħ oldı. Ve niçe kâfirler imâna geldi. Ve ol açık-ı şâdığ dağı murâdını buldı. Ve Hağ *subhânehu ve te’âla*⁵⁵ bunu çok hayra sebep kıldı.

Hikâyet

İttifâk şüfiyyeden bir tã’ifeyi zındıķaya nisbet itdiler. Süfyân-ı Bevrî ki fuķahâ-yı zamânenüñ biri idi, anlar da bile bulındı. Kaızıye halife-i zamâna ‘arz olınduķda boyunları urulmağ emr olındı. Pes cellâd cümleyi alup meydâna iletđi. Süfyân-ı Bevrî der-hâl cellâduñ öñine geldi. Cellâd eydür: “Meger ki henüz kaızıyeden ğâfilsün gibi.” Süfyân didi ki “Bilürüm.” Cellâd didi ki “Pes bu isti’câle sebep ne?” Süfyân didi ki “Aşhâbumı bir sâ’at hıyânetle kendi nefsumden ihtiyâr idüp takdîm iderüm.” Hâzırün bu sözi işidüp istiğrâb u isti’câb itdiler. Hattâ bu haber sem’-i şerif-i halifeye irdi. Halife dağı be-ğâyet ta’accüb kıldı. Ve bu sözden bir ma’nâ tıyup řerî’ate şaldı. Kâđi ne kâdar ki teftiş ü tefahhuş itdi, kıladar kavlinde halel ve fi’linde zeled bulmadı. Ba’dehu Süfyân şoğbete ve va’za başladı. Bir derecede va’z itdi ki hâzır olanlarıñ ekđeri řafâ vü sürûra ve vecd ü huşûra irişdi. Keyfiyyet-i hâli kâđi, halife huşûrına ‘arz itdi. Ve didi ki “Eger bu tã’ife zenâdıķa ola, âlemde Müslim ü muvaĥhid kişi kânda bulunur?” Halife bu sırrı işidüp haķıķat-i hâle vâkıf oldı. Lâ-cerem cümlesin itlâķ idüp âzâd kıldı.

Hikâyet

Bundan dağı ba’id ü ğarîb ve bedî’ u ‘acîbdür [ki] Mışr’da bir mescide âteř düşüp yandı. Bunuñ harķını Nařârâ’dan zu’m idüp Müslimânlardan bir tã’ife varup Nařârâ’nuñ bir kenisâsın yakdılar. Sultân bunları tıutup, ğabs idüp, iķâb u ‘azâb için emr idüp, bunlarıñ ‘adedince kâğıdlar idüp, ba’zına katl ve ba’zına kať-ı yed ü riel ve ba’zına ğabs-ı medîd ve ba’zına [84b] đarb-ı şedîd yazup bu maĥbûslara ulaşdurdılar. Ve her kişiye ne kâğıd düşerse içindekiyle aña cezâ ideler. İttifâkan bir kiřinüñ vâlidesi var idi. Anuñ kâğıdında katl çıkup kendi hâlinde gâh helâk cânibine gâh anasınıñ âh u eğğanına taĥassür idüp dirdi ki “Eger anam olmayadı hiç nefsum için kaırmazdum.” Meger ki bunuñ ğurbında bir cüvân-merd var idi ki anuñ kâğıdında đarb yazılmış idi. Bunu işidüp elindeki kâğıdını aña şındı ve eyitdi “Benüm anam yokdur. Ol katl kâğıdını getir, baña vir.” didi. Ve bu kavlı-i ğarîb ve fi’l-i ‘acîb sem’-i şerif-i sultâna yitişüp ta’accüb eyledi. Ve ol ikisini đarb ile ğalâş itdi.

⁵⁴ “Allah onun yüzünü ak etsin.”

⁵⁵ “O, yüce ve her türlü eksiklikten münezzehtir.”

Pes imdi ra'ıyyet kendi miðline ri'âyet ve mürüvvet ü insâniyyet itmek bu kadar fâ'ideyi müterettib olıcak bir cemâ'atüñ ba'zı ricâlden ve ba'zı helâk [ü] zevâlden kırtılmağa sebep ola, pes pâdişâh-ı 'âdil ki zıllı'llâh ve dâni-i resülü'llâhdur, zirâ Hâk Te'âlâ Kelâm-ı Kadim'inde buyurmuşdur: ⁵⁶﴿أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ﴾ Bir kişi anuñ yolında bezl-i mâl ü mürüvvet ü insâniyyet veyâ bezl-i nefis ü şadâkat u şecâ'at ide, lâ-cerem şâhib-i manşıb u mâl ve mülk ü menâl ve 'izz-i câh u celâl bulup muqarreb-i hazret-i sultân ola. Ve envâ'-ı in'âm u ihşân bula. Dünyâda iyü adla meşhûr ve âhîreti ma'mûr ola, va'llâhu te'âlâ a'lem.

Neşâ'ih-i cündiyyeden biri daħi takvâ ve tã'at u şalâh u 'ibâdetdür ki cemî'-i erbâb-ı 'aqla deyn ve farz-ı 'ayndur. Ve ne idügi kütüb-i mu'teberede tefâşille ma'lûm u muqarrer ve meştûr u muharrerdür. Ve andan ziyâde erbâb-ı 'izz ü câhuñ ve muqarrebân-ı hazret-i pâdişahuñ mahşûş tã'atları budur ki zu'afâ-yı ümmetden ve fuqarâ-yı memleketden pâdişâh huzûrında hâceti bitmez ve 'arzına kudreti yitmez kişilere dest-gîr olup 'arz-ı hâl ve mümkün olduğca tahşil-i murâd-ı mâl idüp ve anlaruñ 'ında'llâh bu 'amelden evlâ ve ahsen ü aqvâ 'amelleri yokdur, eger hasbeten li'llâh ola. Zirâ ki anuñ menşe' ü mebd'e'i ta'zîm-i emru'llâh ve şefkat-i halku'llâhdur ki cemî'-i tã'atüñ mecma'ı ve cümle 'ibâdetüñ menba'idur.

H'âce-i pâdişâh hazretlerinden ba'zı ümerâ naşihat taleb itdükde cevâbında bu kelimât-ı câmî'ayı buyurmuşlar ki ⁵⁷«التعظيم لامر الله والشفقت على خلق الله» Ve İmâm Fahr-ı Râzî Hazretleri buyurur: "Ta'zîm-i emru'llâhuñ mücibi budur ki tã'ati ve 'ibâdeti sâ'ir nâsdan, ya'nî taht-ı hükümetinde olan eşhâşdan artuğ ola." Meşâ'ih-i 'izâmıdan biri melik-i Mışr'a varup didi ki "Ey melik, çünkü Hâk *subhânehu ve te'âlâ*⁵⁸ seni bu maqâma lâ'ik ve taht-ı münife mâlik ü müstahik kıldı ve senüñ emrüñ üzerine gayrı kişiuñ emri ve sözüñ üzerine gayrı kimsenüñ sözi olmağa râzî olmadı, pes saña daħi lâ'ik budur ki Allâh *tebareke ve te'âlâya*⁵⁹ senüñ şükruñden a'lâ vü evlâ gayruñ şükri ve tã'ati ve 'ibâdetüñ üzerine gayruñ 'ibâdeti olmağa râzî olmayasun. Ve olmasını ve bulunmasını gayret ü hamıyyet görmeyesün. Tã ki re'âyâ daħi tã'atde ve şalâhiyyetde ve 'ibâdetde olalar ki ⁶⁰«الناس على دين ملوكهم» Ve dinilmişdür ki ümerâ sū'-i hulk üzere iken re'âyâdan şalâhiyyet ve ahvâlınden istikâmet ummağ a'rceden müstakîm hareket veyâ egri ağacuñ gölgesinden istikâmet ummağdur. Ve emru'llâh ta'zîm itmegüñ bir mücibi daħi budur ki gönlini Hâk'a müteveccih kılsa ve bir tûrfetü'l-'aynda terk itse terki tedârükünden ekderdür. Ve mücib-i şefkat-ı halku'llâh daħi budur ki taht-ı hükümetinde olan 'ibâdu'llâh 'adl ü inşâf ve def-i zulm [85a] u i'tisâf ide. Tã ki dünyâda olduğca Hâk Te'âlâ a'dâsı üzerine muzaffer ü manşûr ide. Ve âhîrete gıtdükde mazlûmlaruñ du'âsı berekâtında merhûm u mağfûr gide. Zirâ pâdişahuñ 'adüya zaferi ve nuşreti ve ra'ıyyete 'adl ü inâyeti miqdârı olur. Zirâ ki 'adl vuşûl-i ra'ıyyete illet-i intizâm ve nizâm-ı memlekete sebep-i tãm ve 'askere kuvvet-i kıvâmdur. Ve devlete debât-ı devâmdur. Ve cevır [ü] zulm bunuñ hilâfı, ya'nî ahvâl-i ra'ıyyetüñ sebep-i ihtilâfı ve devlet-i nizâm-ı memleketüñ cihet-i zevâli ve intizâm-ı askerüñ illet-i ihtilâlidür. Ve bu 'adl ü zulmden gâraz pâdişahuñ 'adli ve zulmi degüldür. Zirâ mücerred anuñla memleket ne nizâm bulur ve ne harâb olur. Belki memlekete cem'ıyyet ü nizâm ve teferruğ u inhidâm re'âyânuñ birbiriyle mu'amelesinden gelür. Pes pâdişâh ki siyâsetde kâmil ola, egerçi ne kadar zâlim ola, lâ-cerem ra'ıyyet birbirinüñ şerrinden sâlim ola. Ve

⁵⁶ "Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulü'l-emre (idarecilere) de.", Nisa Sûresi, 4/59.

⁵⁷ "Allah'ın buyruklarını yücelt, Allah'ın yarattıklarına şefkat göster."

⁵⁸ "O, yüce ve her türlü eksiklikten münezzehtir."

⁵⁹ "O, yüce ve kutludur."

⁶⁰ "Halk hükümdarının dini üzeredir."

eger ma'kâm-ı siyâsetde himâyet ide, lâ-cerem kulûbdan havf u hayâ ref' olup ve eşirrâyı göresün ki zu'afâya neler ide.

Hikâyet

Zamân-ı sâbıkda meger iki pâdişâh var idi. Biri mu'âşır ve biri mücâvir ve biri gâyetde zâlim ü câbir ve 'afv-ı cürm ü ha'âda bî-hüner ü kâşır ve biri nihâyetde 'âdil ü hâlim ve hîn-i siyâset ü gâzabda kerîm ü selîm idi. Ve bunuñ memleketi ve devleti dâ'im no'kşânda ve hicrânda ve ol zâlimüñ memleketi rif'atde ve refâhiyyetde idi. Bu ma'nâ hilâf-ı hikmet-i ilâhî ve menâfi-i 'adâlet-i pâdişâhî görüp, resûl gönderüp bunuñ sırrından su'âl itdi. Ol da'hi cevâbında bu beytlerüñ ma'nâsın yazup gönderdi:

Terceme Li-mü'ellifihî'l-fakîr

Ra'iyet süri koyun şâh çobân
'Adü kurd ve sipâhiler nigehbân

Koyun ol vaqt şaklanur ki çobân
Köpeklerin ide dâ'im hirâsân

Ve ger köpek koyun yirse nihânî
Da'hi artı' olur kurdun ziyânı

Ağaçlar çünki şoğukdan kuruya
Kaçan bir çiçek ile yaz yirine

Ne deñlü 'adl iderse pâdişâhı
Degül nâfi' çü zûlm ide sipâhı

Şehün 'adli şu vaqtin kâmil ola
Ki eşirradan ra'iyet sâlim ola

Ve bu şefkât-ı halku'llâhuñ bir mücibi da'hi insâniyyetdür ki vaqt-i gâzabda 'afv ve terk-i 'ukûbetdür. Bo'krâ't-ı Hâkîm'e insâniyyetten su'âl olındukda cevâbında dimişdür ki "Devletde tevâzu' ve kıletde şehâvet ü minnetsiz 'a'â ve kudretde 'afv-ı ha'â." Zîrâ ki Hâk Te'âlâ buyurur: ﴿وَجَزَاءٌ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا﴾⁶¹ Hâşıl-ı ma'nâ budur ki;

Beyt

اگر مردی احسن إلى من أساء⁶²

بدی را بدی سهل باشد جزا

Pes insâna lâ'ik budur ki mümkün oldu'ça mücrimlerün cürmini 'afv ide. Mâdâm ki bir fesâda mü'eddî olmaya, tâ ki kulûb-ı nâsda ma'habbeti ziyâde ola ve 'inda'llâh 'âfiler mertebesin bula.

⁶¹ "Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır).", Şura Sûresi, 42/40.

⁶² "Kötülüğe kötülükle karşılık vermek kolaydır. Eğer adamlık [istiyorsan o da] kötülük edene iyilik etmektir." | Bu beyit İsmail Hakkı Bursevî'nin *Rûhu'l-beyân* adlı tefsirinden iktibas edilmiştir.

Ḥazret-i Resül *şalla'llahu 'aleybi ve sellem*⁶³ buyurur ki “Yevm-i kıyâmetde münâdî nidâ ide ki ‘Her kimüñ ki Allâhu Te‘âlâ üzerinde ḥaḳḳı ola, ḫursun.’ diyü. Ol ḫinde ‘âfilerden evvel kimse ḫurmaya.” Ve bu ‘âfilerüñ Allâhu Te‘âlâ üzerinde ḥaḳḳı oldıgınuñ ma’nâsı budur ki ﴿مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا﴾⁶⁴ muḳtezâsınca on ‘afv miḳdârı ecre müsteḥaḳ olur. Ve eger ‘afv itmeye, ol zılm olan kişi üzerinde on miḳdârı ecr kalur. Dâñâ ki bu ‘afv u ‘iḳâb lâ’iḳ-ı isti‘câl ü şitâb degüldür, tâ ki daḫi ḫavf u recâ terkin idicek münḳaḫı‘ olmaya ki me’yûs olup fesâd-ı âḫar kılmaya.

Mışrâ‘

إذا يؤس الانسان طال لسانه⁶⁵

Ve mücrimüñ tamâm-ı cürmi ve naşihat [u] ‘itâbla ‘adem-i te’ḫiri ve rücû’ı tamâm ma’lûm olmayınca ‘uḳûbete iltizâm u iḳdâm kılmaya. Ḥuşûşâ bu zamânda ki mekr [ü] ḫile [85b] ve kizb ü ḫud’a çok ola. Eflâḫün’a su’âl olındı ki “İnsânda fi’lu’llâha eşbeh fi’l nedür?” Cevâbında “‘Afv u iḫsân.” dimişdür.

Beyt

با دشمن و دوست لطف و احسان⁶⁶

دانی چه بود کمال انسان

Ḥaberde gelmişdür ki bir kişiuñ yâr-ı şâdıḳı ve hevâdâr-ı muvâfıḳı var idi. Anuñ ba’zı evzâ‘ u ef‘âlinden müteşekkî ve aḫvâl ü aḳvâlinden müte‘ezzi‘ idi. Ol sebebden anuñ intikâmına iḳdâm ve inhidâmına iltizâm itmiş idi. Ḥükkâmdan bir ḫakim ki envâ‘-ı ‘ulûmda mâhir ve envâr-ı ma‘ârifle bâhir idi, aña muḫḫalı‘ olup mücib-i *Naẓm-ı Kerim* ve *Kelâm-ı Kadim* ki ﴿فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَحْوَابِكُمْ﴾⁶⁷ ve ﴿وَالصَّلْحُ خَيْرٌ﴾⁶⁸ dir, zâhib oldı. Ve ‘aḳl [u] ḫikmet muḳtezâsınca ol kişiye su’âl kıldı ve didi ki “Ol refiḳ-ı şiddiḳuñ saña luḫf ile sürüruñ zamânı veyâ ‘unf ile fütüruñ zamânı mı zâ’id ü keḫirdür? Ve anuñ iḫsânla in‘âmı mı veyâ esâ’etle ibrâmı mı gâlib ü gafirdür?” Ol kişi cevâbında “Zamân-ı sürürüm ekḫer ve anuñ in‘âm u iḫsânı esâ’et ü ibrâmından evferdür.” diyicek ḫakim-i dâñâ deryâ-yı ḫikmetden bir ḫatre ve ḫürşid-i ma‘rifetden bir zerre izḫâr idüp didi ki “Ḥaḫdan ba’id olmaya ki Ḥaḫ *subḫânebu ve te‘âlâ*⁶⁹ aḫlâḳıyla ḫulḳlanup ke-mâ kâle *‘aleybi’s-selâm*^{70 71} «تَخَلَّقُوا بِأَخْلَاقِ اللَّهِ تَعَالَى»

Her bir ḫasenesin on ‘add idüp, kâle’llâhu te‘âlâ ﴿مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا﴾⁷² Ve her bir seyyi‘esin bir ‘add idüp, ﴿وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا﴾⁷³ azı çoğa gâlib kıilup muḳâbil kılmayasun. Ve şerifi ḫasiden ‘âlî kıilup mümâdil kılmayasun. Ve ma’ünet-i gâzabdan ve intikâmdan daḫi ḫurtulasun. Niçe gâzab var ki şâhibini gâzab-ı Ḥaḳḳ’a müsteḥaḳ kıılır, el-‘iyâzen

⁶³ “Allah ona salât ve selam eylesin.”

⁶⁴ “Kim bir iyilik yaparsa, ona on katı vardır.”, Enam Sûresi, 6/160.

⁶⁵ “Umutsuz insanın dili uzun olur.”

⁶⁶ “Bilir misin nedir kemâl-i insan: Dosta ve düşmana lütuf ve ihsan.” | Bu manzume Sa’dî-i Şirâzî’nin *Mev’izet*’sinden iktibas edilmiştir.

⁶⁷ “Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin.”, Hucurat Sûresi, 49/10.

⁶⁸ “Uzlaşmak daha hayırlıdır.”, Nisa Sûresi, 4/128.

⁶⁹ “O, yüce ve her türlü eksiklikten münezzehtir.”

⁷⁰ “[Allah’ın] selamı onun üzerine olsun.”

⁷¹ Hadis-i Şerif, “Allah’ın ahlakıyla ahlaklanın.” (Sühreverdi, Avârif, s.130)

⁷² “Kim bir iyilik yaparsa, ona on katı vardır.”, Enam Sûresi, 6/160.

⁷³ “Kim de bir kötülük yaparsa, o da sadece o kötülüğün misliyle cezalandırılır.”, Enam Sûresi, 6/160.

bi'llâhi te'âlâ. Anuñ için dinilmişdir ki ⁷⁴«من أطاع غضبه فقد ضاع دينه وادبه» Ve efvâh-ı nâsda meşhürdur ki;

Beyt

Te'ennî [vü] hilmle 'âķiller gider
Ėazab [u] ta'cille câhiller gider

Ėuřuřâ ihtimâl vardır ki maķřud olan intikâm hâşıl olmayup iftirâķla mehmûm ve belâ-yı iřtiyâķla mağmûm Ėalasun. Nitekim dinilmişdir: «الندم على العفو أحب من الندم على العقوبت»⁷⁵

Bu sebebdendir ki selâţine⁷⁶ vüzerâ-yı şâhib-re'y ü dür-bîn ve nüdemâ-yı Ėayr-endîş-i suğan-âferîn Ėarîn olmağı vâcib görürler. Tâ ki Ėîn-i Ėazabda neşâ'ih u leţâ'if birle Ėazabların tesķin ideler. řüreyĖ bin 'Abdu'llâh eydür: «Benî İsrâ'ilden bir melik olmadı, illâ bilesince bir Ėakîm-i Ėazık ve muĖiķķ-i şadık olurdu. Her bâr ki melik Ėazaba gele, Ėakîm bir mektûb şunardı ki anuñ ba'zında ⁷⁷«أرحم من في الارض يرحمك من» ve ba'zında «أرحم بين الناس بحكم الله تعالى فانه لا يصلح لك إلا ذلك»⁷⁹ ve ba'zında «اقض بين السماء»⁷⁸ ve ba'zında «اسكن فلست باله، إنما أنت بشر يوشك أن يأكل بعضك بعضاً، وتصير عن قريب للدود»⁸⁰ yazılmış idi ki eger bir mektûbla sâkin olmazsa bir dağı ve bir dağı şunardı, Ėattâ sâkin olunca. Ve Erdeşir bu mektûbları yazdurup Ėavâřřından birine ışmarlamış idi ki dâ'im üzerinde Ėâzır Ėura. Ve Ėîn-i Ėazabda ol mektûbları vâğiden ba'de vâğidin eline vire. Ve bu Ėâ'idenuñ vâzı'ı, ya'nî ibtidâ muğteri'i Melik Tübba'dur. Ve bu Ėazab dağı mağhallinde idi ki ma'lûmdur. Ekderi şümdur. Ve şâhibi melûm u mezmûmdur. Ma'zûr Ėutulmaz, illâ ki marîzden ve müsâfirûn u řâ'imden ola.

Ve 'Ömer bin 'Abdü'l-'Azîz eydür ki «ÜÇ Ėaşlet 'alâmet-i sa'âdetdür. Biri bu ki Ėaçan Ėazab itse Ėazab anı ĖaĖdan ihrâc itmeye. Ve Ėaçan râđi olsa rızâ anı bâţıla idĖâl itmeye. Ve Ėaçan Ėâdir olsa 'afv ide. Ve Ėâzret-i 'Alî *kerrema'llâhu vecbehu'l-celî*⁸¹ Fârs ulularından dâ'im su'al ider idi kim «Mülûk-i Fârs'dan [86a] ziyâde mağmûdü'l-Ėulķ ve marziyyü's-sîret kimdür?» şöyle cevâb virdiler ki «Erdeşir ve Nüřirevân.» Ėâzret-i 'Alî *radîya'llâhu 'anhu*⁸² «AĖlâķ-ı Ėamîdeden bunlarda ne Ėulķ Ėâlib idi?» didükde didiler ki «Ėilm ü vaķâr.» Pes Ėâzret-i 'Alî buyurdu ki «Bu iki nev-âyîndür. Ve 'ulüvv-i himmetüñ netîceleridir.»

Ve Ėükemâ-yı mücerribîn dimişlerdür: «'Âķil Ėaçan bir kişiyle uğuvvet ü řadâķat ide, lâ-büd gerekdür ki evvelâ anı tecribe için Ėaķıduķda eger tağammül ide, fe-bihâ. Ve illâ, ihtirâz idüp andan Ėâzer kıla.»

Beyt

UĞuvvet Ėaşdı her bir âdem ile
Degüldür 'âķile Ėüsn-i edebden

⁷⁴ «Öfkesine uyan dinini ve edebini kaybetmiştir.»

⁷⁵ «Affetmekten duyulan pişmanlık, cezalandırmaktan duyulan pişmanlıktan iyidir.»

⁷⁶ Nüshada burada yer alan "ve" bağlacı sentaks gereği metne alınmadı.

⁷⁷ «Müslümanlara merhamet et, ölümden kork, ahireti düşün.»

⁷⁸ «Yerdekilere merhamet et [ki] gökteki [Allah da] sana merhamet etsin.»

⁷⁹ «İnsanlar arasında yüce Allah'ın hükmüyle karar ver. şüphesiz ki bu şekilde davranmazsan [Allah] senin işini düzeltmez.»

⁸⁰ «Sakin ol, sen bir tanrı değilsin. şüphesiz ki neredeyse birbirlerini yiyecek olan [insanlardan] bir insansın. Yakında kurtĖuk ve toprak olacaksın.»

⁸¹ «Allah onun apaÇık yüzünü ak etsin.»

⁸² «Allah ondan razı olsun.»

Şadâkat kaçdın itdükde gerekdür
Kağıdup şınayasun bir sebebden

Taħammül itmez ise terk idesün
Maħabbet zâ'il olur çün ğazabdan

V'eger şabr ider ise kıymet olmaz
Aña yüz biñ tümen sım ü zehebden

Neşâ'ih-i cündiyyeden biri daħi budur ki ser-leşker olan kişi leşkeri tefâşiliyle her birini ve fazlını ve hünerini ve şecâ'atini ve seħâvetini ve emânetini ve diyânetini hâşılan cemî'-i aħvâlini ve kemâlini bile. Tâ ki vaķt-ı hâcette her birini yirli yirine koyup ve münâsibi münâsibin gözede. Tâ ki bir maħalle bir nâ-maħalli koyup ol daħi bir nâ-ma'ķül iş idüp anuñ sebebiyle 'askere bir haţar u ħalel irişmeye. Zîrâ ki bir leşker bir beden gibidür. Nitekim bir 'uzva bir zaħmet irişe, cemî'-i bedeni marîz olur. Kezâlık 'asker daħi tamâm şahîh olmak gerekdür ki her maħal ehlinde ola. Pes gerekdür ki ser-leşker olan, her kişinüñ aħvâlin bile. Ve yirli yirinde kıla. Tâ ki 'asker manşür u muzaffer ola.

Hikâyet

Ser-leşkerden biri ki dört biñ kişinüñ başı idi ve bu dört biñ kişinüñ her birini adıyla ve atıyla ve vilâyetiyle ve sâz u selbiyle ve ħaseb ü nesebiyle ve yoldaşa yoldaşlığıyla ve şan'atıyla ve ħulkıyla ve derece-i şecâ'atiyle ve cümle aħvâliyle tamâmen bilürdi. Fe-li-zâlık her nereye varsa ve her ne 'amele mübâşeret kılsa ve her ne kadar leşkere muķâbil olsa bi-ħikmeti'llâhi te'âlâ ğâlib olurdu. Zîrâ her ħidmeti ve maşlahatı ehline ışmarlardı. Lâ-cerem cemî'-i leşker şıħhat[d]e ve aħvâlleri istiķâmetde olurdu. Pes aña muħârebede ve muķâbele vü muķâtelede mu'âdil olmaĝa anuñ miğli bir ciĝerdâr ve şâhib-râ ve 'asker-ârâ bir leşker-i muntazamü'l-ħâl ve müttefaķu'l-bâl gerekdür ki her işi ehlinde ve ol kişi maħallinde ola. Fe-heyhât ekđeriyâ devlete zevâl ve umûrına fesâd u đalâl irişdiĝinüñ sebebi ehl ü nâ-ehl ve maħall ü nâ-be-maħal fark olunmayup ve her biri yirli yirinde kılinmaduĝudur.

Beyt

Degül her kişi her bir işüñ ehli
Ve yâħüd her maħal her iş maħalli

Sa'âdet şâhibi bilmek gerekdür
Nedür işüñ maħalli kimdür ehli

Degüldür devlete lâ'ik ol âdem
Ki fark itmez maħall [ü] nâ-maħalli

Büzürcmihr eydür ki "Sâsânilerüñ devleti zâ'il olduĝunuñ sebebi bu idi kim 'azîm emri ħakîr kişiyeye ışmarlamışlar idi." Zîrâ dimişlerdür ki ⁸³«زوال الدول باصطناع السفل»

⁸³ "Rezil şahısların istihdam edilmesiyle devletler yok olur."

Terceme

Egerçi sefele-perverdür bu devrân
Gerekdür kim aña uymaya sultân

Ki zîrâ sefele-perver olmak insân
Üzerinden devleti ide gürizân

Ve hükemâ dimişlerdür ki “Biñ ulunuñ ölümi zararından bir denînüñ ulu oldığı zararı ziyâdedür.” Zîrâ Hağ Te‘âlâ her kavmüñ re‘îsini kendülerine ve ‘amellerine göre ider. Ol ulular ölmek hükmu’llâhdur. Ammâ denî kişinüñ ulu yirine bedel olması ‘alâmet-i gâzabu’llâhdur, el-‘iyâzen bi’llâh.

Hikâyet

Beni İsrâ’îl, Allâhu Te‘âlâ’ya münâcât idüp dimişler ki “Yâ İlahî, sen gökde ve biz yirde, pes rızâñı ve gâzabuñı ne vech ile bilelüm? [86b] Ve bu ikiyi birbirinden ne sebeble fark kılalum.” Bârî Te‘âlâ’dan nebîlerine vahy gelmişdür ki “Kağan üzeriñüze e‘izze vü ahÿâr ve kirâm-ı kibârîñuzu müvellâ vü musallağ idem, bilüñ ki sizden râzıyım. Ve kağan ki edânî vü şîğârîñuzu musallağ idem, bilüñ ki tahkîk gâzab itmişümdür.”

Ve Hazret-i ‘Alî’den su‘âl olındı ki “Yâ emîre’l-mü’mînîn, hikmet nedir ki Ebû Bekr ve ‘Ömer’e radîya’llâhu ‘anbumâ⁸⁴ zamân-ı hilâfetlerinde cem‘-i nâs tâbî‘ ve ma‘îşet zîk iken vâsî‘ oldı? Ve ‘Ođmân Hazretine ve saña ol kadar teba‘iyyet olmadı ve ma‘îşet çarlığı vüs‘at bulmadı?” Hazret-i ‘Alî buyurdılar ki “Anlaruñ ra‘iyyeti benüm miğlüm ve ‘Ođmân miğli idi. Ve benüm ra‘iyyetüm el-yevm sizüñ miđliñüzdür. Lâ-büd bu kadar muhâlefet ü müzâyağa ba‘îd degüldür.”

Hikâyet

Merhûm Tûsî’den Sultânîyye’de müderris iken şâdir olmuş. Meger bir gün şâgirdlerinden biri mevlânâ huşurında evvel zamân şeyhlerinden birini kadh u zemm itmiş. Mevlânâya hoş gelmeyüp i‘tizâr itmişler ki “Ol zamânuñ meşâ’ihî Bâyezîd-i Bistâmî ve Cüneyd-i Bağdâdî ve Şeyh Muhyî’d-dîn-i ‘Arabî idi. Ve mollaları dađi İmâm Gazzâlî ve İmâm Fağr-ı Râzî ve Şeyh Ebû ‘Alî idi. Bu zamânuñ ki mollası bizüz, ba‘îd degüldür ki şeyhleri bunlar gibi olalar. Ammâ ol zamânuñ şeyhlerinden göresün ki mollalarından biri sen olasun.”

Nesâ’ih-i cündiyyeden biri dađi budur ki ser-leşker olan kişi ‘Ömer-sîret ola. Ya’nî ahvâl-i ra‘iyyete nâzır u ‘âlim ve agrâz-ı fâsideden ‘ârî vü sâlim ve kabûl-i özrde kâmil ve hükminde câzım ü ‘âdil ve kibr ü ‘ucbdan ve hucbdan mu‘arrâ, vech-i şavâba tâlîb ve zu‘afâya rıfkı ve şefkati gâlib ola. Ve akribâya muhâbâ ve kimse ile bilâ-mücib ezâ itmeye. ‘Ulemâ-yı zamân ve hükemâ-yı Yunân bunuñ üzerine mütefiklerdür ki kağan bir kişi bu ahlâkla mütehallık ola ve keğretde bî-nihâyet ise dađi hîn-i muğâbelede ve vağt-ı muhârebede bi-‘avni’llâhi te‘âlâ yenilüp ve mağhûr u meksûr u mecbûr olmaya.

Hikâyet

Şâpûr-ı Zü’l-eknâf diyâr-ı Rûm’a ‘azm eyleyüp, gelüp tahrib-i bilâd ve katl-i ecnâd itdükde melik-i Rûm su‘âl idüp didi ki “Bu emr ki size müyesser oldı, ümerâ-yı kirâmdan ve mülük-i ‘izâmdan hiç birine müyesser olmadı. Bunuñ sebebinden baña haber virüñ. Eger şöyle ki saltanata müte‘allik ahvâl ise harâca râzî olup muğtî olam. Ve illâ, bir gayrı tedârük kılam.” Şâpûr dađi

⁸⁴ “Allah o ikisinden razı olsun.”

cevâbında “Sekiz hâşletden ziyâde ve tecâvüz itmedüm. Sebeb ol oldu.” dedi. “Evvvel budur ki emr ü nehyde bezl itmedüm. Bânî bu kim va‘de ve va‘ide hâlef itmedüm. Bâliδ bu kim ehl-i kifâyeti ve şâhib-i kanâ‘ati vâlî itmedüm. Râbî‘ bu kim ğınâ üzerine oldum. Hevâ üzerine olmadum. Hâmis bu kim đarby nîzâm için itdüm, ğazab için itmedüm. Sâdis bu kim kulüb-ı ra‘ıyyete meveddet ü maħabbet ilkâ itdüm. Sâbî‘ bu kim kuvveti ta‘zîm eyledüm. Bâmin bu kim bü'l-fuzûl ü bî-edebi men‘ u te‘dîb itdüm.” Melik-i Rûm bu kelâmları istimâ‘ idicek kabûl idüp ħarâca ilzâm oldu.

Neşâ‘ih-i cündiyyeden biri daħi budur ki ulü‘l-emrûñ şâhibleri ve muşâhibleri ve nedîmleri ‘âlim ü ‘âkîl ü kâmil ve ehl-i re‘y ü edîb⁸⁵ ve şâhib-tecrîbe vü ħasîb ola. Ve ğayret ü diyânente me‘lûf ve firâsetle mevşûf ola. Tâ ki zâvâhir-i umûr ma‘zûr u maħşûr olmayup bevâ‘ına şu‘ur u istidlâli ola ki bu sebebden muşâhib oldukları beglere vâkı‘ât-ı ħavâdiδüñ eδkâli ve nâ‘ibât-ı nevâzilüñ icmâli vâkı‘ oldığı tağdırce bunların şoħbeti berekâtıyla ve nuşh [u] pendî kuvvetiyle ziyâde zaħmet virmeyüp sehl ü leyyin görüne. Bu enbiyâ-yı ulü‘l-‘azmüñ sîreti ve selâtin-i zü‘l-fazluñ ‘âdetidür. Ve insânun sâ‘ir ħayvânât üzerine şerefi ‘aqlıdur. Ve ‘aqlun daħi kemâli tecrîbe iledür. Ve ehl-i tecrîbeye muşâħabetledür.

Naẓm-ı ‘Arabiyye

ولكن تمام العقل حسن التجارب⁸⁶

الم تر أن العقل زين لاهله

Terceme

Kişinün ‘aqlıdur zeyn-i cemâli

Tecâribden olur [87a] ‘aqlun kemâli

Zîrâ tecrîbe ‘aqlun mir‘âtıdır. Ol sebebden ki ⁸⁷«عليكم بأراء الشيوخ» dinilmiştir. Ya‘nî her işde ki müşâvere idesüz, pîrlerin re‘yine mu‘temed ve ħavline mu‘teħad olun. Zîrâ ki ârâ-yı şüyûħ keδret-i tecâribile rûsûħ bulur. Ve ‘âkîller anı sebeb-ı şalâħ u fütür ħılır.

Naẓm

دون الشيوخ ترى في بعضها خلا⁸⁸

إذ الامور بها الاحداث دبرها

Beyt

پیر اندر خشت می بیند همه⁸⁹

آنچ بیند آن جوان در آینه

Terceme

Ķaçan kim idesüz bir emre tedbîr

Dürüş kim bulasun bir kâr-dân pîr

⁸⁵ Nûshada “edeb” şeklinde yazılan kelime seci gereği “edîb” olarak metne alındı.

⁸⁶ “Görmez misin ki akıl, sahibi için bir süstür. Ancak akli tamamlayan güzel tecrübelerdir.” | Bu beyit Ebû Ca‘fer Muhammed el-Muntasır-billah’a atfedilmektedir.

⁸⁷ “Size düşen yaşlıların fikirleri[ni göz önünde bulundurmanızdır].”

⁸⁸ “İşler ardında bir felaket çıkıp yaşlılar olmaksızın düzeltmeye çalıştığında onların kimisinde sıkıntılar görürsün.” | Bu beyit Abbâsî dönemi Arap şairlerinden Harîmî'nin *Dîvân*'ından iktibas edilmiştir.

⁸⁹ “Bir gencin aynada gördüğünün bütünü bir yaşlı bir tuğlada görür.” | Bu beyit Mevlânâ'nın *Mesnev*'sinden iktibas edilmiştir. Nûshada görülen imla hataları ilgili eser doğrultusunda tashiħ edilmiştir.

Ki âyîne de gördüğün cüvânun
Görürler puhte pîr ez'âfun anun

Ve gel pîr ol ki şakalın ağarda
Yâhûd yüzi burışa kıazıda kıazda

Belî pîr oldurur kim kâr-dândur
Fırâset ehli ehl-i imtihândur

Cüvân oldur ki geçmiş gaflet ile
Özin zeyn itmemiş ehliyyet ile

Neşâ'ih-i cündiyyeden biri dahi şabrdur. Erbâb-ı 'ukûl ve ricâl-i fuḥûl kıatında bu şabr ğâyet maḥmûd u maḥbûb ve memdûḥ u mergûbdur. Ve ekḡeriyâ meṡâlib-i dîniyye ve menâfi'-i dünyeviyye buña menûṡ u merbûṡdur. Ve bu iki maṡlabun ḥuřûli ve kişinun anlara vuşûli bununladur. Ve sultânların ve ḥavâkıñ-i nâmdâr, bel cümle enbiyâ vü rûsûl-i Perverdgâr ki mertebe-i 'âliyye varmışlardır, umûr-ı şakıkaya şabr u taḥammül birledür. Ve kütüb-i kıışaş-ı enbiyâ ve tevâriḥ-i ümerâ buña şâhiddür. Ve bunun fezâ'ili bâbında ve ḥavâřşı beyânında âyât u eḥâdiṡ keṡiredür. Ekḡer-i nâs aña vâkıf u ḥabirdür. Ve medâ'ih-i bâbında ve leṡâ'ifi beyânında ebyât u eş'âr bî-ḥadd u bî-şümârdur. Cümlesinden biri bu rubâ'îdür:

Nazm

فكيف إذا ما لم يكن عنه مذهب
مكاره دهر ليس عنهنّ مهرب⁹⁰

أرى الصبر محموداً وعنه مذاهب
هو المهرب المنجي لمن أهدقت به

Terceme

Döküp ölçdüm niçe çü çü cihânı
İdüp kendümde mi'yâr imtiḥânı

Ḥakîkat bildüm ü hem şöyle buldum
Dıraḥt [u] mîve şabr u kâm-rânî

Şu müşkil ğuşşaya maḥlař bulunmaz
Bulur şabr elbet anda şâdmânî

Niçe müşkillere itmiş taḥammül
Şular kim ṡutdılar mülk-i cihânı

Olur şabr ile her müşkil iş âsân
Ecel ire meger ki olmaz emânı

Pes cümle-i ricâle, siyyemâ ehl-i ḡarb u ḡarb u kıtâle bu şabr ehemmi-mühimmât ve eşref-i şifâtdur. Zîrâ ki 'umde-i şifât-ı cemîle ve zübde-i cümle-i faẓile şecâ'atledür ki şabr anun

⁹⁰ "Sabrın ve ona giden yolların övgüye layık olduğunu düşünürüm. Öyleyken sabra yönelmeyen bir öğreti nasıl olabilir! Sabır onu kuşatan için bir kurtuluş siĒnaĒıdır. Dünyanın sıkıntılarını ondan kaçamaz." | Bu manzume İbn Rûmî'nin *Dîvân*'ından iktibas edilmiştir.

mükemmil ü müte‘ammimidür. Zîrâ bir kişi ki nefsin mehâlike ilkâ ide ve a‘dâ ile iltikâ ide, eger bir ân taħammüli ‘adûdan ziyâde ola, elbette a‘dâya zafer bulur. Ve şecâ‘ati müdmir olur. Ve rûy-ı rûzgârda nâm u nişanı yâdigâr kalur. Ve illâ, fe-lâ, nitekim qarârûñ firâr üzere fazl-ı şûrisi bir nokta iledür. Kezâlik fazl-ı ma‘nevîsi daħi bir ân şabrda ziyâde iledür.

Hikâyet

Merhûm u mağfûr Sultân Murâd Hân ‘aleybi’r-rahmetü ve’r-ırdvân⁹¹ Kosova’da serdâr-ı melâ‘în, ya’nî kral-ı la‘în ile muķâtele vü muķâbele itdükde ehl-i İslâm’uñ ba‘zı hâk-sâr olup ve ba‘zı taħammüle tãkat getürmeyüp, firâr idüp, ‘asker-i İslâm bi’t-tamâm inkisâr u inhizâm şüretin bağladuķda merhûm Sultân Murâd ma‘reke de eķall-ı kalil âdemiyile kalup ve ayrılmak hâtıra huķtur itdükçe ‘âlem-i âhîret cânibine nâzır ve Hâķ Te‘âlâ’ya tevekkül idüp ve Hâķ Te‘âlâ’yı hâzır bulup ve ‘arşa-i ‘arâşâtda “Ehl-i İslâm kullarımı kâfirler bendinde ne için koyup kaçduñ?” diyü su‘âl olınacak şermsârlıķdan yüz kerre şehîd olmağı evlâ görüp, bir kadem ma‘rekeden ayrılmayup, ol kadar şabr u taħammül itmiş ki la‘în-i mezķûr şarâb-ı gurûrla mağrûr ve mülâhaza-i fetħ u zaferle mesrûr olup cübbe-i şabrı çâk ve merhûm bi’z-zât me’sûr veyâ maķtûl veyâ maķhûr itmek kaçdına “Kanı Murâd?” diyü merhûmuñ üzerine at depdükde merhûmuñ çünki şabrı kâmil idi, ve kalbi Hâķķ’a mu‘âmil idi, müteğayyir olmadı. Ve ıztırâb çekmedi. “Kovuñ, gelsün. Kanı la‘în?” diyü qarşu tırdı. Tamâm yakın geldükde ‘avn-ı ‘inâyet-i Hâķ ve gayret-i Mu‘în-i Muṭlaķ ile la‘îni atdan aşağı yire urdı. Ve ‘asker-i İslâm manşûr u muẓaffer oldı. Sebeb-i zâhiri ol bir sâ‘at şabr u taħammülden gayrı degül idi. Kâle’llâhu te‘âlâ ⁹²﴿إِنَّمَا يُوفَى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾ [87b] Ve el-‘iyâzen bi’llâh eger merhûm bir dem taħammül itmeyüp hareket ide idi, İslâm ‘askerine kefer ne iş ide idi. Rûmili, bel Anaṭoli ayak altında gide idi. Ve bunuñ emḍâli hikâyetler Âl-i ‘Oḍmân’dan ve kullarından ve nâmdâr beglerinden ve girçek gâzîlerinden ve başı açuķ koçlarından ve pehlevânlarından niçe kez gâzâlarda yoldaşlıķ itmiş ve aķına ve cenge girmiş, kızbden mu‘arrâ ve mübâlağadan münezzeh ü müberrâ, şadâķatle mevşûf ve şecâ‘atle meşhûr u ma‘rûf âdemîlerinden ve zamânsız mehlekelere ve müdâfa‘atsız müzâyaķalara girüp ve te‘ennî vü tedbîr ve taħammül ü taşabbur birle ‘inâyet-i Hâķ’la ‘âķîbet-i hamîdeye zafer bulup ve a‘dâ üzerine manşûr u muẓaffer olduķlarında hikâyetler tamâm istimâ‘ olınmışdur ki ibtidâsı sâmi‘îne dehşet ve intihâsı neşâṭ u meserret virür. Ve ķulûbdan bunlara ziyâde meveddet ü maħabbet artar. Ve irâd u imlâ olınsa ikḍâr u imlâle irer.

Hâşıl-ı kelâm bu ki ehl-i leşkere vâcibdür ki ecel vâhid idüğine i‘tikâd ide. Ve Hâķ Te‘âlâ’nuñ taķḍirine i‘timâd ide. Ve bu ma‘nâyı haķîķat bile ki ecelsiz âdem olmaz. Ve muķadderden evvel ecel gelmez. Ve geldükden soñra kimesne mâni‘ olmaz. Ve ma‘rekeye çıķmak ecel gelmeden câlib olmaz. Ve hışn-ı haşîne girmek gelmesini dâfi‘ olmaz.

Faşl Ed‘iye-i Me’ḍüredür

Vaķtâ ki neşâ‘ih-i cündiyyeden fâriğ oldum, min ba‘d ed‘iyye-i me’ḍüreye şürü‘ kıldum. Ve bu ed‘iyyenüñ şeref-i zâtı-çün mücerred harbe ve ‘askere maħşûş olmayup cemî‘i murâdâta ‘umûmı ve şümûli için bunu müstaķil bir faşl itdüm. Ve evvelâ ‘adüya muķâbele hîninde her kişiye vâcibdür ki altışer kerre Süre-i Kıadr’i okuyup altı cihetine işâret ideler. Be-gâyet mücerrebdür. Ve nâfi‘ ve kaçâyı ve belâyı mâni‘ ü dâfi‘dür. Ve bir avuç toprak alup ve şıdķ-ı niyyetle ve hulûş-ı i‘tikâd

⁹¹ “[Allah’ın] rahmeti ve memnuniyeti onun üzerine olsun.”

⁹² “Sabredenlere mükafatları elbette hesapsız olarak verilir.”, Zümer Süresi, 39/10.

Ve Hâzret-i Resûl *şalla'llahu 'aleybi ve sellemden*¹⁰³ Enes bin Mâlik rivayet ider ki “Her kim bir vartaya düşse hiç hâlâşa mecâl olmasa bu du'âyı okuya: *بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا*»¹⁰⁴ Ve Hâzret-i Resûl'den menkûldür. Bir kişi ki bu âyeti yüz kerre okuya, elbette hâcetine irişe. Âyet budur: *وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لّٰهُ مَخْرَجًا ۙ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ فَهُوَ حَسْبُهُ ۗ إِنَّ اللّٰهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللّٰهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا*¹⁰⁵ Şeyh Necmü'd-din el-Kübrâ, Hâzret-i Hızr'a buluşup teberrük taleb itdükde Hızr *'aleybi's-selâm*¹⁰⁶ “Bu beyti benden aşhâbuña teberrük ilet. Her kişi kim sefere 'azm ide ve bu beyti okuya, bi-'avni'llâhi te'âlâ ol kişi şihhat u selâmet birle maqşûdına irişe. Ve şihhatle yine maqâmına yitişe. Beyt budur:

Beyt

حيث اتجهتم ساعدتكم سلامةً
ويرعاكم الرحمن من كل جانب¹⁰⁷

Hâtime Te'âbi-i Harbiyyededür

Evvel bir muqaddime söyleyelüm. Ba'dehu maqşûda şürü' eyleyelüm. Muqaddime budur ki mezheb-i hakim üzere her emr icâbsız ve icâb isti'dâdsız ve isti'dâd esbâbsız olmaz. Ve mezheb-i manşûr u muhtâr üzerine ki mezheb-i ehl-i sünnet ve cema'atdur, egerçi kim cemî-i eşyâ emr-i Fa'âlün Bi-mâ Yeşâ'dan bilâ-icâb şudür bulur. Ve ef'âl-i 'ibâduñ, bel muhtakâ esbâb-ı isti'dâduñ cereyanı umürda daħl ü te'diri yokdur. Lâkin 'âdetu'llâh bunuñ üzerine cârîdür ki her şey' esbâb-ı zâhirisi üzerine halk ide. Pes hâl her demde mezhebce vâcibdür ki bir emre şürü' olinsa esbâb-ı zâhire tahşilinde takşir ü tekâsül ve tehâvün ü teğâfül olunmaya ki “Eger irâdet-i Haq var ise bu emr vücûda gelür. Ve eger yoğ-ısa sa'y u cid ne fâ'ide.” dinilmeye ki bu söz ‘uqalâ katında gâyet ‘azîm haqâdur. Zîrâ dimişlerdür ki *«إِيَّاكَ وَالْكَسَلَ، فَإِنَّهُ مَجْلِبُ الْعَبُوسِ وَلِبُوسِ ذِي الْبُيُوسِ وَمَا اسْتَشَارَ الْعَسَلَ*»¹⁰⁸ من اختار الكسل

Nazm

Her kişi kim ihtiyâr ide kesel
'Ömr bâğından yimeye bir 'asel

Sen anı âdem yirine şaymağıl
Gāv daħi yirine şayarsañ maħal

Kişi sa'y ile kemâle irişür
Sa'y kılmayanlar olur mübtezel

Sa'y u himmet itmeyen maqşûdına
Lâ'ik-ı devlet degüldür mâ-ħaşal

¹⁰³ “Allah ona salât ve selam eylesin.”

¹⁰⁴ “Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla. Güç ve kuvvet, sadece yüce ve büyük olan Allah'ın yardımıyla elde edilir. Ey lütfu bol [olan] Allah'ım, beni gizli lütfunla olgunlaştır.”

¹⁰⁵ “Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu açar. Onu beklemediği yerden rızıklandırır. Kim Allah'a tevekkül ederse, O kendisine yeter. Şüphesiz Allah, emrini yerine getirendir. Allah, her şeye bir ölçü koymuştur.”, Talak Sûresi, 65/2-3.

¹⁰⁶ “[Allah'ın] selamı onun üzerine olsun.”

¹⁰⁷ “Rahman [olan Allah] her nereye yönelerseniz sizi selametle desteklesin ve her tarafta muhafaza eylesin.”

¹⁰⁸ “Tembellikten sakın. Şüphesiz ki o uğursuzluğu, ümitsizliğe bürünmeyi celb eder. Tembelliği seçen balı elde edemez.”

Hikâyet

İskender-i Zü'l-karneyn ki az zamânda çok memâlike mâlik ve devletinde niçe a'dâ hâlik oldu, ve bu kadar devlet-i 'uzmâya vâsil ve bu derecede saltanat-ı 'ulyâ aña hâşıl oldu, sebebinden su'âl olındukda şöyle cevâb buyurdılar ki “Bugün muhtâc olduğım emri tekâsül idüp yarına kıomadum. Ve aşdikâya ihsân u şefkat ve a'dâya müdârâ vü istimâlet itdüm. Bu umür sebep-i zâhir bunlara münhaşırdur. Bunlardan gayrı degüldür.”

Hikâyet

Mervân bin Muhammed ki âhir-i ümerâ-yı Benî Ümeyye idi, Haķ *subhanehu ve te'ala*¹⁰⁹ aña âbâ vü ecdâdınıñ tâc u tahtın ve mülk ü mâl ü bahtın müyesser kılmış iken niçe yıllar devlet ü saltanatda olmuş iken umüründe [88b] muķařır u müsâhil olup ve tedârük-i mâ-lâ-büddinde fâriğ ü gâfil olmağla ahvâl-i ra'iyete nâzır olmayup ve 'askerinüñ nizâmına ve memleketüñ intizâmına mübâşir olmadığı sebebden âhirü'l-emr devlet ü sa'âdet yüz döndürüp üzerine a'dâ gâlib oldu. Ve her tarafından zühür u hücum kıldı. Lâ-cerem kendi ihmâline nedâmet idüp aşhâbına ve ehibbâsına istimâlet itmege başladı. Ammâ çünkü bî-vaķt idi, müfid olmadı. Her vech ile sū'-i hâline ve ol devlet-i mâder-zâduñ zevâline ve havf-ı helâk cânibine ve telef-i mâl ü mülk [ü] menâline nâzır olup def' ü tedârükünden 'âciz ü kâşır olduğu sebebden âh u efgân idüp ağlardı. Mesbel nâm bir muķarreb âdemi var idi ki toğrı yâr-ı kadîmi ve hidmetkâr-ı nedîmi idi. Ve kılet-i tedbir umüründe ve keğret-i ferâğ ve gaflet-i gurûrından dâ'imâ naşihatkâr ve 'itâbdâr idi. Ammâ hiç naşihatın tutmaz idi. Ve hiç mâl fikrin itmez idi. Nařihat itdükçe gâh sögerdi ve gâh hışm idüp dögerdi. Ol hâlet zâ'il olduķda gurûr mestligi ayıldıķda gelüp, üzerine girüp, mezbûr Mervân'ı bu hâlinde görüp haşın hiķâbla ve gâliş 'itâbla didi ki “Her kiři ki azı kıoya çoğalınca ve za'ifi kıuvvet bulınca ve küçüğü kıoya ululanınca ve mahfiyi kıoya zühür bulınca lâ-cerem anuñ başına gelecek bunuñ emđali belâ ve âh u figân u bükâdur.”

Ma'lûmdur ki her emr esbâb-ı zâhiresine merbûť ve řerâ'itına menûťdur. Lâ-cerem huşuşıyla harb u kıtâl ve ceng ü cidâlün mahşuş esbâbı ve řerâ'itı vardur ki anuñ ri'âyetiyle şihhat bulur. Ve gâh olur ki gayr-ı mütevaķķa' umür-ı garibe zâhir olur ki aña te'âbi-harbiyye dirler. Zamân-ı sâbıkda erbâb-ı 'uķül-i râciha ve aşhâb-ı 'ulüm-ı râsiha kıatında bunuñ 'ilmi gâyet 'itibârda ve nihâyet iştühârda idi. Hattâ enbiyâ '*aleyhimi's-selâm*¹¹⁰ cenglerde bunuñ ri'âyet iderler idi. Haķ Te'âlâ Tâlüt'a 'ilm virdigine minnet idüp ¹¹¹﴿وَرَأَاهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ﴾ didiginüñ tefsirinde ba'zı müfessirin dimişlerdür ki “Ol 'ilmüñ ba'zı 'ilm-i harb idi ki anuñ sebebiyle Tâlüt, Câlüt'a gâlib olup kıahr u kıatl itmiş idi. Ve hükemâ-yı Yunan dağı ol 'ilm ile 'âmiller ve aña mu'tebirler idi. Anuñ sebebiyle bir leşkeri gâlib ve bir leşkeri mağlûb iderler idi. Ve her bir 'ilmüñ muķâbelesinde ba'zı 'imler var idi ki anı def' idüp idrini men' ider idi.

Hikâyet

Diyâr-ı Mağrib'de ve zamân-ı sâbıkda 'asker-i İslâm her bâr ki gazâyaya varup, leşker-i küffâra muķâbil olup muķâteleye řürü' olına idi, küffâr içinden bir keşiş çıkup, bir eline top ve bir eline çevgân alup, meydâna girüp, bu topı ol çevgânla urup leşker-i İslâm'dan yaña tahrik iderdi. Bi-hikmeti'llâhi te'âlâ kâfir leşkeri gâlib ü kıahir olup İslâm leşkeri mağlûb u münkesir olurdu. Bir niçe def'a bu vâķı'ayı müşahede itdiler. 'Ulemâ-yı İslâm dağı bunuñ tedârükünde bu 'ilmi važ' itdiler.

¹⁰⁹ “O, yüce ve her türlü eksiklikten münezzehtir.”

¹¹⁰ “[Allah'ın] selâmı onların üzerine olsun.”

¹¹¹ “Onun bilgisini ve gücünü artırdı.”, Bakara Süresi, 2/247.

Def'a-i uhrâda yine leşker-i İslâm küffâra muqâbil oldu. 'Âdet-i me'lûf üzere keşîş-i pelid top [u] çevgânla meydâna geldi. Bu niyyete ki yine topı ura, 'asker-i İslâm'ı yirinden ayıra. Bi-ğudreti'llâhi te'âlâ kendüyi unıtdı. Ve koldan kuvvet zâ'il olup gitdi. Topı urmağa mecâli kalmadı. Ve ne oldığını bilmedi. Ve 'asker-i İslâm gâlib oldu. Ve fetih u zafer sürürıyla gönüller tldı. Ve ol kadar gâzâlar kıldılar ki ol sevâbıkda olan inhizâmlara ez'âf-ı muzâ'af cezâlar oldu. Ve bu hikâyetüñ şıdkı diyâr-ı Mağrib'de tevâtürle ma'lûm u mübeyyen ve müsellemler ü mu'ayyendür. Ve egerçi 'acib ü garîbdür, ammâ ma'kûle karîbdür. Zîrâ mahfi degüldür ki Hâk *subhânehu* [89a] ve te'âlâ¹¹² eşyâda havâşş u menâfi' kômışdur ki ol eşyâyı isti'mâl idüp ve 'ameline iştiğâl olındukda ol havâşş müteretteb olur. Ve niçe fâ'ideler kıılır. Medelâ esmâ vü hüruf u âyât ve tılısmât u eşkâl ü a'dâd-ı nârencât gibi her birinüñ üzerine hâşşalarınıñ terettübi lâzımdur. Ve bi-hasbi'l-'âde tahallüfinüñ imtinâ'ına 'aql câzımdür. Lâkin bunların niçe şerâ'ıtı vardır ki ri'âyeti vâcibdür. Ve idrler ri'âyeti vaqtinde müterettibdür. Ve nitekim eşyâya havâşş lâzımdur. Kezâlik ol şerâ'ıtıñ ri'âyeti dahî irâdetu'llâh ile mütelâzımdur. Ve bir emrde ki Hâk Te'âlâ'nıñ irâdeti müte'allik olmuş ola, 'azâ'imden ve tema'imden her ne kim kaşd olına, bî-kuşur şerâ'ıtıyla müyesser ü muvaffak olur. Ve ol meşrûf tamâm şihhat bulur. Ve ol maflüb olan emri dahî vücûda gelür. Ve eger irâdetu'llâh ol emrüñ vücûdına müte'allik olmaya, havâşş u tılısmâtdan her ne kaşd olına, ve şerâ'ıtıñ tahşilinde ve tekmilinde ne kadar ki sa'y u ictihâd u ihtiyâf kılına, müfid olmayup, elbette bir haţâ vü halel irişüp ol şerâ'ıt tamâm mer'î olmaz. Ve ol maflüb vücûda gelmez. Pes imdi, zinhâr eger ba'zı umür zühür bulmaya ve idri müterettib olmaya, 'âkil olan gerekdür ki i'tikâdına halel ve fütür u zeel getürmeye. Ve çünki fi'l-hakıka umuruñ cereyanı irâdetu'llâhdan hâric olmadı ve irâdetu'llâh müte'allik olmadığı emrde havâşş u tılısmâtuñ ba'zı şerâ'ıtına halel irişdiği sebebden idri müfid olmadığı 'ulemâ-yı İslâm'ıñ tecribesiyle ma'lûmları oldu ise nev'-i 'ibâdeti mutaẓammın olmayan a'mâlden fâriğ olup kısm-ı 'ibâdetden olına, muқтаşır u muqayyed oldılar. Medelâ ki vefka ve esmâya ve ed'ıye-i me'düreye ve âyât u süre-i Kur'anıyye'ye. Ve nitekim Hâzret-i Resûlu'llâh şalla'llahu 'aleyhi ve sellemden¹¹³ ve aşhâb-ı kirâmdan radıya'llahu 'anhum ecma'inden¹¹⁴ dahî mervî olan ve sevâbıkda meşrû olan dahî bunlardır.

Temmet en-Neşâ'ihü'l-cündıyye bi-'avni'llâhi'l-meliki'l-eħadiyye 'an yedi efkari 'ibâdu'llâh ve ahkari halku'llâh el-Hâc Mehmed 'Âdil İbn el-Hâc Ahmed el-med'uv bi-Kefevî-zâde gaferu'llâhu lehu ve li-vâlideyhi ve li-cemî'i'l-mü'minîn ve'l-mü'minât fi'l-yevmi's-selh min şehri Şaferi'l-hayr sene demân ve mi'eteyn ve elf.

هر که خواند دعا طمع دارم

زانکه من بنده گنه کارم¹¹⁵

¹¹² "O, yüce ve her türlü eksiklikten münezzehtir."

¹¹³ "Allah ona salât ve selam eylesin."

¹¹⁴ "Allah onların hepsinden razı olsun."

¹¹⁵ "Ben günahkâr kul için dua eden herkesin duasına tamahkarım."

SONUÇ

Klasik Türk edebiyatının önemli metin türlerinden biri nasihatnâmelerdir. Türk edebiyatının meşhur kitapları arasında yer alan pek çok nasihatnâme vardır. Haklarında pek çok çalışma yapılan bu kitapların yanı sıra yazma eser kütüphanelerinde, henüz gün yüzüne çıkmamış nasihatnâmeler de bulunmaktadır. Araştırmacılar tarafından son dönemde pek çok nasihatnâme örneği tespit edilip ilim âlemiyle paylaşılmıştır. Sultan I. Abdülhamid döneminde Ermenek, Baalbek, Şorba ve Payas kadılığı yapmış Kefevîzâde Mehmed Âdil Efendi'nin *Nesâih-i Cündiyye*'si bu tarz bir eserdir. *Nesâih-i Cündiyye*, Kefevîzâde Mehmed Âdil'in temellük edip kendisine ait şiirleri kaydettiği Ankara Milli Kütüphane 06 Hk 3752 numarada kayıtlı mecmuada yer almaktadır. Yazımı 1208 yılı Safer ayının son gününde (6 Ekim 1793) tamamlanmıştır. Askerî nasihatnâme türüne girmektedir. Orduya mensup bir kişinin devletin, ordunun ve halkın selamet, dirlik ve düzeni için uyması gereken öğütler içermektedir. Müellifi, nasihatlerini somutlaştırmak ve anlatımı süslemek için âyet-i kerîme, hadîs-i şerîf, Arapça, Farsça ve Türkçe manzumeler ile kelamıkıbarlardan yararlanmıştır. Kelamıkıbarlar içerisinde en çok Hz. Ali'nin vecizelerine yer vermiştir. İslam tarihinin meşhur lider, âlim ve şairlerinin hikâye, manzume ve özlü sözlerinden alıntılar yapmıştır. Arapça ve Farsça iktibasları nazmen Türkçeye tercüme etmiştir. Askerlere sır saklamak, devlet yöneticilerini sevmek, cömertlik, takva sahibi olmak, maiyetindekileri tanımak, Hz. Ömer karakterli olmak, bilgili ve akıllı danışmanlar istihdam etmek ve sabırlı olmak öğütlerini vermiştir. Savaş esnasında okunması gereken duaları da bildirmiştir. *Nesâih-i Cündiyye*'nin dili ağır, üslubu süslüdür. Dil varlığının ağırlıklı olarak Arapça ve Farsça kelimelerden örülü olması dilini ağır kılmıştır. Arapça, Farsça ve Türkçe manzum ve mensur iktibaslar, seci ve uzun cümleler üslubunu tumturaklı hâle getirmiştir. *Nesâih-i Cündiyye* çok sayıda Türkçe arkaik kelime ve ek ihtiva etmesi yönüyle 18. yüzyıl Osmanlı Türkçesi dil çalışmaları için önemli veriler sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Ak, Murat (2018). "Osmanlı'nın Son Döneminde Manzum Bir Nasihat-nâme: Maksûd-ı Nasihat". *Hadis ve Siyer Araştırmaları Dergisi* Cilt IV Sayı 2: 165-170.

Ak, Murat Ak (2018). *Osmanlı'nın Son Döneminde Manzum Bir Nasihat-nâme: Maksûd-ı Nasihat*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Alper, Kadir (2014). "Türk Nasihat Geleneğinden Bir Örnek: Risale-i Pend-i Âşıkân". *Turkish Studies Volume* 9/5: 211-232.

Altınova, Mehmet (2021). "Müellifi Bilinmeyen Bir Nasihatnâme: Nasihat ve İbret Mine'd-dünyâ". *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* Cilt 7, Sayı 2 Bahar: 220-242.

Ay, Kerem (2018). *Bir Nasihatnâme Örneği Olarak Ali b. Mahmud'un Umûr-ı Ahvâl-i Sefer Adlı Eseri: Tahlil ve Metin*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.

Aydoğan, Tuğba (2011). "Bektaşî Şairi Âşık Sıdkî Baba'nın Nasihatnâmesi". *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt 9, Sayı 2: 290-302.

Aykanat, Timuçin (2017). "Pendnâme-i Za'îfi". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 60: 95-112.

Başçetin, Mustafa Yasin ve Kolcu, Yasemin (2020). "Osmanlı Nasihat-Nâme geleneğinin son halkalarından biri: Mehmed Necmeddîn'in Pend-i Necmeddîn isimli manzûm nasihat-nâmesi". *Turkish Studies Volume* 15/2: 753-791.

Belen, Maksut (2011). "XVI. Yüzyıl Nasihatnâmelerinden Seçkin Bir Örnek: Hızır'nın Âb-ı Hayât Mesnevisi". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* XI/1 Yaz: 99-106.

Benli, Şeyma (2020). "Dört Dörtlük Öğütler: Dört Sayısı Üzerine Kurulmuş Türkçe Mensur Nasihatnâmelerin Mukayesesi ve Kâtip Ali Efendi'nin Pendnâmesi". *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* C. 4 S. 4: 1069-1092.

Birlik, Dilek (2001). *Bâlî'nin Bahru'n-nasayih'i (Giriş-Transkripsiyonlu Metin-Dizin)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Ceyhan, Âdem (2020). "Harputlu Ömer Naîm'nin İslâmî Bilgi ve Öğüt Veren Bir Nasihatnâmesi: Manzûme-i Naîmiyye". *ESTAD Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* C. 3 S. 2: 381-486.

Ceyhan, Âdem (2021). "Harputlu Yusuf Şükri'nin Nesâyih(Nasihatlar)'ı –Günümüz Türkçesiyle-" *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* Cilt 7, Sayı 3: 577-621.

Ceyhan, Âdem ve Yılmaz, Hasan (2021). "Harîmî'nin Kaside Şeklinde Bir Nasihatnâmesi: Kasîde-i Levâyih-i Nesâyih". *MECMUA Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* Yıl 6 Sayı 12: 1-23.

Ceyhan, Âdem, Aydoğan, Tuğba, Cırcır Hilal (2015). "Harputlu Yûsuf Şükri'nin Nesâyih (Nasihatlar)i", *Sûfi Araştırmaları*, Kış 2016, C. 7, Sayı 13: 1-46.

Çakır, Mustafa Sefa (2020). "Osmanlı'nın Son Dönem Âlimlerinden Harputlu Ömer Na'imî Efendi ve Manzûme-i Na'imîyye Adlı Nasihatnâmesi". *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 7/18: 265-291.

Çınar, Bekir (2014). "Mantikî'nin Nasihatnâme'si". *TÜBAR XXXV Bahar*: 85-98.

Delice, Gönül (2016). "Pend-nâme-i Askerî". *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* Cilt 2, Sayı 3 Yaz: 113-128.

Dikmen, Melek ve Çetin, Kamile (2015). "Oğula Hitaben Yazılmış Bir Nasihatnâme: Harputlu Ömer Naim ve Manzume-i Na'imîyyesi". *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Uluslararası Harput'a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu, Elazığ 14-16 Mayıs 2015 Bildiriler Kitabı*: 423-437.

Donuk, Suat (2022). "Kefevî-zâde Mehmed Âdil, Mecmuası ve Şiirleri". *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* Cilt 8, Sayı 2 Bahar: 1604-1641.

Efe, Zahide. "ÂDİL". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/adil> [erişim tarihi: 22.02.2022].

Ekinci, Ramazan (2012). "16. Asırda Yazılmış Mensur Bir Nasihatnâme: Abdülkerim bin Mehmed'in Nesâyihü'l-ebrâr'". *Turkish Studies* Volume 7/2 Spring: 423-441.

Gündoğdu, Ebubekir (1997). *Divan-ı Salih Çelebi ve Dürer-i Nesayih Tenkidli Metin-İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

İmamoğlu, Fatma (2018). *Muhammed Zahrî Efendi'nin Miftâh-ı Pend Adlı Eseri ve Osmanlı Dönemi Pendname Geleneği İçerisindeki Yeri (İnceleme-Metin)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi.

Kanar, Mehmet (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.

Karasu, Büşra (2022). "Beşiktaşlı Yahya Efendi Adına Kayıtlı Manzum Bir Nasihatnâme". *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* Cilt 9, Sayı 23 Mart: 1-18.

Kaya Yiğit, Bilge (2015). "Süleyman Penâhî'nin Nasihatnâmesi". *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt 2 Sayı 3: 105-133.

Kaya, İbrahim (2010). "Kemal Paşazade'nin Pendname'si". *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt 7 Sayı 2: 65-79.

Kiremitçi, Ferdi (2009). *Muhammed Şerîfî'nin Hayatı, Edebi Kişiliği, Eğitim Anlayışı ve Pend-i Gülistan Adlı Eseri (İnceleme- Tenkitli Metin)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Kiremitçi, Ferdi (2017). "Klasik Türk Edebiyatı Manzum Nasihatnâme Geleneğinin Son Hacimli Örneği: Muhammed Şerîfî ve Pend-i Gülistan Mesnevisi". *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi* Cilt 8 Sayı 19: 176-206.

Koyuncu, Zeynep (2017). *Hakkânî'nin Manzume-i Nasaih Ala Meşrebi't-tasavvuf Adlı Mesnevisi (İnceleme-Tenkitli Metin- Sadeleştirme)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Kuru, Esra (2014). “Şeyh Ahmed İlahî ve Pend-nâme’si”. *Turkish Studies* Volume 9/9: 771-784.

Kutlar Oğuz, Fatma Sabiha. “ÂDİL, Şâh Tahmâsb, Şâh Tahmâs”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*.
<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/adil-sah-tahmasb-sah-tahmas> [erişim tarihi: 18.08.2022].

Mehmet, Arslan (1994). *Pendnâme-i Zarîfî*. Sivas: Dilek Matbaacılık.

Mermutlu, M. Sait (1996). *Ahmed Mürşidî'nin Pendnâmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi.

Mermutlu, M. Sait (2012). *Diyarbakırlı Ahmed Mürşidî Pendnâme*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.

Özyurt, Salih (2021). “Revânî'nin Câmiü'n-nesayih'i”. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 70: 225-243.

Özyurt, Salih (2021). *Revânî'nin Câmiü'n-nesayih Adlı Eserinin Terminolojik İncelemesi (İnceleme-Metin)*.
Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Pala, İskender, “Nasihatnâme”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nasihatnâme> [erişim tarihi: 18.08.2022].

Parlakkılıç Mucan, Ayşe (2020). *Türk İslam Edebiyatında Manzum Nasihat-nâmeler ve Urlalı Yakub Oğlu Hüseyin'in Miftâh-ı Cennet'i*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Pehlivan, Elif (2001). *Nasihat-nâme Şeyh Eşref b. Ahmed*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Sona, Fatih (2017). “Çerkeşşeyhi-zâde Muhammed Tevfik Efendî'nin Nasihatnâmesi” *Çankırı'nın Manevi Mimarları Sempozyum Bildirileri*. Çankırı: Yenigün Yayıncılık.

Sönmez, Faruk (2021). “Hayriyye ve Lutfiyye Tesirinde Yazılmış Bir Mesnevi: Kilisli Hâmî'nin Nasihat-nâme'si”.
Kocatepe İslami İlimler Dergisi 4/1 Haziran: 104-121.

Söylemez, Hasan (2020). *Hüsrev-zâde Ömer Sabrî'nin Nasihat-nâmesi (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi.
Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.

Topal, Yakup (2000). “Pendnâmeler ve Ahmed Zarîfî Baba'nın Pendnâmesi”. *EKEV Akademi Dergisi* Cilt 2, Sayı 3
Kasım: 129-137.

Tuğluk, Mehmet Emin (2018). “Kâdirî Muhyiddin ve Manzum Nasihat-nâmesi”. *Sosyal Bilimler Dergisi* Yıl 5 Sayı
25 Temmuz: 577-608.

Tuman, Mehmet Nâil (2001). *Tuhfe-i Nâilî*. (hzl.) Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı. Ankara: Bizim Büro Yayınları.

Türkyılmaz, Yunus (2009). *Kemalpaşazâde'nin Nesâih Adlı Eserinin Transkribi ve Felsefi Tahlili*. Yüksek Lisans Tezi.
Bursa: Uludağ Üniversitesi.

Uğur, Ahmet (2022). “Ofllu Bilal Efendî'nin Manzum Nasihatnâmesi”. *Edebi Eleştiri Dergisi* Cilt 6, Sayı 1: 152-170.

Ünver, İsmail (2008). “Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”. *Turkish Studies* Volume 3/6 Fall: 1-46.

Yalçınkaya, Mehmet Akif (2019). "16.Yüzyıla Ait Mensur Bir Nasihatnâme: Za'îffî'nin Kitâb-ı Sabru'l-Mesâyib'i". *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* C. 3 S. 1: 104-119.

Yeniterzi, Emine (2013). "Nasihat-nâme-i Sâfi". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* Sayı 10: 425-446.

Yıldız, Alim (2002). "İbrahim Gülşenî'nin Pendnâmesi". *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* Sayı XVI İzmir: 57-95.

Yıldız, Alim (2015). "Şemseddin Sivasî'nin Bilinmeyen Bir Eseri: Pendnâme". *ERDEM Dergisi* 69: 101-112.